



Centrum obnovy
společného kulturního dědictví

Zentrum für Erneuerung des
gemeinsamen Kulturerbes

Restaurování a řemesla Restaurierung und Handwerk

COL — CONFERENCE 4

Sborník z konference / Sammelheft von der Konferenz

/AT-CZ/



EUROPEAN UNION



/CZ/

Tato publikace je vydána v rámci projektu **ATCZ 171 (COL — Centrum pro obnovu společného kulturního dědictví)**, který je financovaný z Evropského programu **INTERREG V-A Rakousko — Česká republika 2014–2020**.

/AT/

Diese Publikation wird im Rahmen des Projekts **ATCZ 171 (COL — Zentrum für Erneuerung des gemeinsamen Kulturerbes)** veröffentlicht, das durch das europäische Programm **INTERREG V-A Österreich — Tschechische Republik 2014–2020** finanziert wird.



ISBN 978-3-903150-88-1

DOI 10.48341/zegk-duk4



**Centrum obnovy
společného kulturního dědictví
Zentrum für Erneuerung des
gemeinsamen Kulturerbes**



Restaurování a řemesla
Restaurierung und Handwerk

COL — CONFERENCE 4

Sborník z konference / Sammelheft von der Konferenz

VEDOUCÍ PARTNER PROJEKTU / LEADPARTNER DES PROJEKTS



PROJEKTOVÍ PARTNEŘI / PROJEKTPARTNER





ZNOJMO — Gotická křížová chodba louckého kláštera / Gotischer Kreuzgang
des Klosters Louka (FOTO: Vratislav Zíka)

/CZ/

O projektu

Nejviditelnější složkou společného dědictví České republiky a Rakouska je stavební kultura budov a sídel, které vznikly ve stejných kulturně–historických podmínkách. Problematika jejich obnovy, architektonické a urbanistické principy i řemeslné postupy jsou na obou stranách hranice téměř stejné, zatímco legislativa, ekonomika, teorie i praxe v péči o toto dědictví jsou značně rozdílné.

V obou zemích je také aktuální potřeba hledat nové způsoby a formy udržitelné obnovy a adaptace tohoto kulturního dědictví, které odpovídají potřebám současnosti, ale přitom neničí jeho kulturně–historické hodnoty.

/AT/

Über das Projekt

Der sichtbarste Teil des gemeinsamen österreich-tschechischen Erbes ist die Baukultur von Gebäuden und Ortschaften; die kulturhistorischen Bedingungen waren lange Zeit weitgehend gleich. Die Problematik der Erhaltung und Revitalisierung dieses Erbes sind, ebenso wie die architektonische und städtebauliche Lehre, sowie das handwerkliche Wissen auf beiden Seiten der Grenze ähnlich, während die Rechts- und Wirtschaftslage, Theorie und Praxis der Sanierung wesentlich unterschiedlich sind.

Außerdem besteht in beiden Ländern die dringende Notwendigkeit, neue Wege und Formen der nachhaltigen Erneuerung und Anpassung dieses kulturellen Erbes zu suchen, die den Bedürfnissen der Gegenwart entsprechen, ohne seine kulturellen und historischen Werte zu zerstören.

COL — Centrum obnovy společného kulturního dědictví

Cílem projektu je vybudování Centra obnovy společného kulturního dědictví (COL), které se bude systematicky zabývat udržitelnou obnovou památkových objektů, areálů a historických sídel a bude dále rozvíjet přeshraniční spolupráci při obnově a propagaci společného kulturního dědictví.

Dlouhodobým úkolem COL je celospolečenská senzibilizace obyvatelstva ve snaze zachovat a rozvíjet mizející lokální stavební kulturu — jeden z hlavních zdrojů turistického ruchu v příhraničních regionech Dolního Rakouska a jižní Moravy. Pro města Retz v Dolním Rakousku a Znojmo, jež jsou partnerskými městy od roku 1998, znamená projekt navíc i prohlubování vzájemných vztahů a propojování občanů v regionech.

Hlavním výstupem projektu budou dvě příkladně zrekonstruované a zpřístupněné památky na obou stranách hranice, které budou společně sloužit odborné i laické veřejnosti. Výstupem měkkých aktivit projektu budou dva hlavní dokumenty, společná odborná přeshraniční Metodika obnovy stavebního kulturního dědictví a Strategie obnovy a propagace společného kulturního dědictví.

Jako příklad dlouhodobě chátrající mimořádné památky byla vybrána tzv. Stará škola, součást Louckého kláštera ve Znojmě. Rekonstrukce této části kláštera umožní zpřístupnění této národní kulturní památky pro veřejnost a nastartuje postupnou revitalizaci celého areálu. Druhým objektem je budova původně barokní sýpky (Schüttkasten) v rakouském Retzu, představující naopak typickou památku lokálního významu, jejichž obnovu je nutné řešit nejčastěji. Obě budovy umožní konferenční, výstavní, průvodcovské, informační, kulturní a osvětové aktivity. Jejich prostřednictvím budou předávány odborné poznatky a doporučení COL široké veřejnosti.

Kromě měst Znojmo a Retz jsou v tomto projektu partnery jihomoravská společnost Společně, o.p.s. a Centrum stavebně–kulturního dědictví (Univerzita pro další vzdělávání v Kremži). Vedoucím partnerem projektu je město Znojmo.

COL — Zentrum für Erneuerung des gemeinsamen Kulturerbes

Ziel des Projekts ist die Errichtung des Zentrums für Erneuerung des gemeinsamen Kulturerbes (COL) für die systematische und nachhaltige Restaurierung von Gebäuden, Stätten und historischen Siedlungen des Kulturerbes und die Weiterentwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit bei der Restaurierung und Förderung des gemeinsamen Kulturerbes.

Langfristiges Ziel von COL ist die Sensibilisierung der Bevölkerung für den Erhalt und die Entwicklung der schwindenden lokalen Baukultur — die eine der wichtigsten Quellen für den Tourismus in den Grenzgebieten von Niederösterreich und Südmähren darstellt. Für die Städte Retz in Niederösterreich und Znaim, die seit 1998 Partnerstädte sind, bedeutet das Projekt auch eine Vertiefung der gegenseitigen Beziehungen und eine Verbindung der BürgerInnen in beider Regionen.

Das Hauptergebnis des Projekts werden zwei beispielhaft rekonstruierte und öffentlich zugängliche Denkmäler auf beiden Seiten der Grenze, die sowohl der Fachwelt als auch der breiten Öffentlichkeit dienen werden. Die soft Aktivitäten des Projekts werden zu zwei Hauptdokumenten führen, einer gemeinsamen und grenzüberschreitenden Fachmethodik für Erneuerung des Baukulturellen Erbes und einer Strategie für die Erneuerung und Propagation des gemeinsamen Kulturerbes.

Als Beispiel für ein seit langem verfallendes außergewöhnliches Denkmal wurde die sogenannte Alte Schule, ein Teil des Klosters Louka in Znojmo, ausgewählt. Der Wiederaufbau dieses Teils des Klosters wird dieses nationale Kulturdenkmal für die Öffentlichkeit zugänglich machen und die schrittweise Wiederbelebung des gesamten Gebiets einleiten. Das zweite Objekt ist das Gebäude des ursprünglich barocken Getreidespeichers (Schüttkasten) in Retz in Niederösterreich, das wiederum ein typisches Denkmal von lokaler Bedeutung ist, das ähnliche Anforderungen an Restaurierung stellt wie viele solche Gebäude. Beide Bauten werden für Konferenzen, Ausstellungen, Führungen, Informations-, Kultur- und Bildungsaktivitäten genutzt. Sie werden auch zur Weitergabe von Fachwissen und Empfehlungen aus dem COL-Projekt an die breite Öffentlichkeit dienen.

Partner dieses Projekts sind neben den Städten Znaim und Retz die Südmährische Gesellschaft Společně, o.p.s. und das Zentrum für Baukulturelles Erbe der Donau-Universität Krems (Universität für Weiterbildung Krems). Der Leadpartner des Projekts ist die Stadt Znaim.



COL — conference #4

Restaurování a řemesla

Mezinárodní konference AT-CZ

11. září 2020 + 20. prosince 2021 | On-line / Zoom

Obnova kulturního dědictví je ve výsledku úzce spjata s obnovu fyzické podstaty stavebního, uměleckého či řemeslného díla. Je to právě tento aspekt obnovy, který si žádá největší finanční prostředky, který ovlivňuje podobu a míru zachování i užité kvality kulturního dědictví do budoucna. Bohužel je ideál v podobě odborné památkové péče často v rozporu, či dokonce v konfliktu s požadavky současné stavební praxe. Tradiční řemeslné postupy nezbytné pro zachování autenticity chráněných objektů jsou v dlouhodobém úpadku a stále více se vzdalují moderním postupům a materiálům ve stavebnictví. Reálně tak hrozí situace, kdy v následujících desetiletích možná už nebude dostatek lidí, kteří by uměli památkově chráněné objekty obnovovat a udržovat za použití tradičních materiálů a postupů a tím o naše společné kulturní dědictví řádně pečovat.

Čtvrtá konference mezinárodního projektu **COL — Centrum pro obnovu společného kulturního dědictví**, který je podporován Evropským programem Interreg AT-CZ, se zaměřila na praktické aspekty obnovy kulturního dědictví a každodenní výzvy při zapojení řemesel do procesu obnovy.

Byly porovnány specifické pohledy různých účastníků procesu stavební obnovy na problematiku tradičního řemesla v současné praxi zprůmyslněného stavitelství. Rozebírány byly i vybrané stavební materiály a pracovní postupy, a v neposlední řadě i rozdílná východiska a přístupy památkářů, projektantů, řemeslníků a restaurátorů.



**Centrum obnovy
společného kulturního
dědictví**



COL — conference #4

Restaurierung und Handwerk

Internationale Konferenz AT-CZ

11. September 2020 + 20. Dezember 2021 | On-line / Zoom

Die Erneuerung des kulturellen Erbes ist eng mit der Wiederherstellung der physischen Substanz eines Bau-, Kunst- oder Handwerks verbunden. Dieser Aspekt der Erneuerung erfordert die meisten finanziellen Mittel und beeinflusst die Form und das Ausmaß der Erhaltung sowie den Nutzwert des kulturellen Erbes für die Zukunft. Leider steht das Ideal der professionellen Denkmalpflege oft im Widerspruch oder sogar im Konflikt mit den Anforderungen der heutigen Baupraxis. Die traditionelle Handwerkskunst, die für die Erhaltung der Authentizität denkmalgeschützter Bauobjekte erforderlich ist, ist langfristig rückläufig und entspricht immer weniger den modernen Bauvorgängen und Materialien. Es besteht die reale Gefahr, dass es in den kommenden Jahrzehnten nicht mehr genügend Menschen gibt, die denkmalgeschützte Bauten unter Verwendung traditioneller Materialien und Verfahren erneuern und unterhalten und damit unser gemeinsames Kulturerbe ordnungsgemäß pflegen können.

Die vierte Konferenz des internationalen Projekts **COL — Zentrum für Erneuerung des gemeinsamen Kulturerbes**, das vom europäischen Programm Interreg AT-CZ gefördert wird, legte den Schwerpunkt auf die praktischen Aspekten der Erneuerung des kulturellen Erbes und auf die alltäglichen Herausforderungen bei der Einbeziehung des Handwerks in den Erneuerungsprozess.

Spezifische Sichtweisen verschiedener am Prozess der Erneuerung beteiligter Berufe wurden dem Thema der traditionellen Handwerkskunst in der zeitgenössischen Praxis des industriellen Bauens gegenübergestellt. Auch ausgewählte Baumaterialien und Arbeitsabläufe wurden erörtert, sowie die unterschiedlichen Ausgangspunkte und Herangehensweisen von Denkmalpflegern, Planern, Handwerkern und Restauratoren.



**Zentrum für Erneuerung
des gemeinsamen
Kulturerbes**

OBSAH

O projektu	5
COL — Centrum obnovy společného kulturního dědictví	6
Restaurování a řemesla	9
Bernhard Schneider	14
Řemesla a památková péče	16
Bruno Maldoner	22
Poznámky k „inteligenci ruky“ — s ohledem na řemeslné zpracování, zachování a obnovu hmotného kulturního dědictví	24
Martin Schmeiser	42
Řemeslníci v oblasti památkové péče — mistři sochaři, kameníci a kamenosochaři	44
Lukáš Kružík	56
Technický dozor stavby při rekonstrukcích památek	58
Jan Knorr	72
Restaurátorské průzkumy a realizace	74
Tomáš Vícha	86
Řemeslné kurzy NPÚ	87
Ladislav Chládek	88
Stavební dozor a řemesla	89
Bernhard Ringswirth	90
Vápnó jako historický a současný stavební materiál	91
Erich Pummer	92
Konzervace kamene podtlakovou metodou	93

INHALT

Über das Projekt	5
COL — Zentrum für Erneuerung des gemeinsamen Kulturerbes	7
Restaurierung und Handwerk	11
Bernhard Schneider	14
Handwerk und Denkmalschutz	19
Bruno Maldoner	22
Beobachtungen zur „Intelligenz der Hand“ — im Hinblick auf Handwerk, Konservierung und Restaurierung von materiellem Kulturerbe	34
Martin Schmeiser	42
Handwerker im Denkmalschutz — Holz- und Steinbildhauermeister Steinmetzmeister	52
Lukáš Kružík	56
Technische Bauüberwachung bei der Sanierung von Denkmälern	64
Jan Knorr	72
Forschung und Umsetzung in der Restaurierung	80
Tomáš Vícha	86
Handwerkskurse an der NPU	87
Ladislav Chládek	88
Bauaufsicht und Handwerk	89
Bernhard Ringswirth	90
Kalk als Historischer und zeitgenössischer Baustoff	91
Erich Pummer	92
Steinkonservierung im Unterdruckverfahren	93

Bernhard Schneider



/CZ/

Inženýrský poradce pro územní plánování, ekonom infrastruktury, revedeloper historických nemovitostí a hodnotitel projektů. Provozuje kancelář ve Waldviertelu a vyučuje v magisterském studiu architektury na Univerzitě aplikovaných věd Joanneum ve Štýrském Hradci a příležitostně v magisterském studiu rehabilitace a revitalizace na Dunajské univerzitě v Kremži.

/AT/

Ingenieurkonsulent für Raumplanung, Infrastrukturökonom, Revedeloper historischer Liegenschaften und Projektevaluator. Er betreibt ein Büro im Waldviertel und unterrichtet im MSc-Lehrgang Architektur der Fachhochschule Joanneum Graz und ab und zu im MSc-Lehrgang Sanierung und Revitalisierung der Donau-Universität Krems.



Řemesla a památková péče

Bernhard Schneider

Název příspěvku „Řemesla a památková péče“ tak trochu naznačuje, že se jedná o dva oddělené pojmy. Přitom jsou ale řemesla nedílnou součástí památkové péče, a zajišťují zejména její fyzické provádění.

K podobnému rozdělování dochází i mezi pojmy teorie a praxe, přitom ale mistr řemeslník bude, a měl by, do jisté míry pracovat koncepčně a akademický specialista by měl tu a tam pracovat i prakticky. Ale především by oba měli vědět co nejvíce o profesním světě, který navazuje na to, kde končí jejich vlastní kvalifikace.

Proměnu významu řemesel v čase, jak si lze všimnout etymologicky u pojmu „stavební mistr“, který již dávno není chápán jako řemeslný mistr pracující na stavbě, ale spíš jako vedoucí osoba pracující v kanceláři. Ve 21. století stejný osud stále častěji postihuje i další mistrovské profese, jako je např. mistr tesař.

Také platí, že čím dále zpět v čase (ale také, čím menší stavba), a čím menší byly k dispozici finanční prostředky, tím větší byl prostor pro navrhování takzvaně „od ruky“ přímo na stavbě a tím menší byl „vliv papírů“ na podobu staveb. Zvláštní kvalita anonymní „architektury bez architektů“ je dána právě absencí klasického, plně rozvinutého plánovacího procesu předcházejícího vlastní stavbě. Proto jí také byla v Rakousku až do doby Johannese Kräftnera z hlediska památkové péče přikládána jen malá pozornost. Památkou nejvyššího řádu však může být i čistý produkt řemeslné práce.

Ani právní vymezení oborů a pojmů však není, alespoň v Rakousku, vždy jednoznačné. Napětí panuje především mezi pojmy akademický restaurátor a umělecký řemeslník. Článek 17 spolkového zákona O ochraně osobních údajů stanoví svobodu čl. Judikatury: převaha řemeslné složky v případě zámečnického řemesla. V rozhodnutí ze dne 25. 2. 2001 rakouský správní soud například

rozhodl, že individuálně zadané restaurování historického nábytku v zámku HOFFBURG, při kterém měly být zviditelněny historické vrstvy laku, spadá pod výkon svobodného umění a nespadá pod volnou živnost restaurování.

Jsme také svědky toho, že ruční práce je v současné době v nové stavební činnosti rychle odsouvána. I výroba stavebních dílů a stavebních materiálů zcela zanikla („Kdo je ještě zedník?“) ve prospěch prefabrikace a automatizace, které nejenže snižují počet pracovníků ve stavebnictví, ale snižují i potřebu manuální zručnosti. Nakonec i v projekčních kancelářích postupně mizí „podíl ruční práce“.

V případě památkově chráněných budov je to však možné pouze částečně, což mimo jiné také rozsvětluje cenový rozdíl obnovy historických budov oproti novostavbám. Kalkulace nákladů si někdy vynucuje zásadu: „co nejméně ruční práce“. Často se však jedná o pouhou záminku, protože paradigma projektanta novostaveb se často zjednodušeně aplikuje i na památkovou péči: některé stavební firmy, úřady a investoři považují památkovou péči pouze za speciální případ výstavby a přejímají hierarchické představy, v nichž je projektant nadřazen stavebnímu mistrovi.

Přestože se v památkové péči často používají i špičkové technologie, které ještě nejsou připraveny pro běžný trh v nové výstavbě, v památkové péči nás stavba samotná v „souběhu věků“ někdy nutí oživit i pracovní svět minulých dob, a to nejen s ohledem na výběr materiálů a pracovních postupů, ale také s ohledem na hierarchii rozhodování o materiálech. Popisy práce akademického restaurátora a archeologa mohou sloužit jako příklady mizejícího spojení manuální a duševní práce. Analogie lze však nalézt i v několika dalších profesních oblastech. Určitá paralela existuje například v medicíně, kde se řemeslná složka chirurgie jako je šití, řezání a vrtání dostala v lékařském vzdělávání do pozadí, ale nikdy nesmí zmizet. Klíčové pracovní procesy zde nejsou svěřeny tomu, kdo má v oboru nejvíce teoretických znalostí, ale tomu, kdo má nejvíce zkušeností s danou problematikou, se kterou se setkává.

V oblasti památkové péče by tedy měla striktní hierarchie nahradit spíše rovnocenná spolupráce. Řemeslník se často musí v koncepci renovace podřídit zadání generálního projektanta, ale jeho kompetence a zkušenosti by nikdy neměly být upozaďovány, a tím promarněny.

I dnes by měla ústa poslouchat ruku

Na Dunajské univerzitě v Kremži jsme toto mezioborové vzájemné naslouchání si zavedli již dávno. V magisterském kurzu „Sanace a revitalizace“, jehož absolventi jsou pestrá směsicí mistrů řemeslníků a akademiků, zejména z technických profesí, již téměř nelze říci, zda převažuje vzdělávání účastníků prostřednictvím vyučované látky, nebo zda je důležitější jejich vzdělávání navzájem.

Tato konference by tedy měla sloužit především k výměně zkušeností a myšlenek mezi řemesly a obory, protože je vždy dobré, aby naše znalosti byly širší, než vyžaduje naše každodenní praxe. K této výměně informací mezi památkáři a řemeslníky na stavbách samozřejmě také neustále dochází, není tam ale dostatečný prostor pro to, aby si vzájemně poskytli hlubší zpětnou vazbu. Můžeme např. diskutovat o tom, zda by německé řešení jednotného řemeslného vzdělávání, jako dalšího vzdělávání s mistrovskou zkouškou pro obnovu památek nebylo lepší cestou i u nás. Nebo jaká zlepšení jsou nutná pro rozvoj oborů jako jsou sochaři, zlatníci a stříbrníci, malíři a lakýrníci, zedníci, kovodělníci, kameníci a kamenosochaři, tesaři a truhláři...



/CZ/

Předmluva ke konferenci

Handwerk und Denkmalschutz

Bernhard Schneider

Název článku „Handwerk und Denkmalschutz“ suggeriert zwei getrennte Begriffe. Aber auch und gerade das Handwerk leistet den Denkmalschutz.

Komplexe Abgrenzung: Unterscheidung von Tätigkeitsbereichen: Bis zu einem gewissen Grad wird und soll die Handwerksmeisterin konzeptuell arbeiten und die akad. Fachkraft auch da und dort praktisch. Und vor allem müssen sie viel von der Berufswelt wissen, die dort anschließt, wo ihre Qualifikation endet — Zweck der COL-Konferenz.

Verschiebung über die Zeit, wie man etymologisch am Begriff des Baumeisters bemerkt, der längst nicht mehr in 1. Linie als Meister auf der Baustelle zu verstehen ist, und im 21. Jahrhundert ereilt dasselbe Schicksal zunehmend andere Meisterberufe wie z.B. den Tischlermeister.

Je weiter zurück — aber auch: je kleiner das Bauwerk, je knapper die Geldmittel, desto größer war der Gestaltungsspielraum der Hand am Bau und desto geringer der Einfluss des Papiers. Besondere Qualität der anonymen Architektur ist geradezu durch das Fehlen des klassischen, voll ausgeprägten Planungsschritts vor dem Bau definiert und wurde daher in Ö bis Johannes Kräftner viel zu wenig konservatorisch gewürdigt. Auch reines Handwerk kann höchstrangiges Denkmal sein.

Auch rechtlich Abgrenzung nicht immer klar. Spannungsfeld akad. Restaurator-Handwerker-Künstler/in. Artikel 17 der BVerfG legt die Freiheit der Kunst fest. Judikatur: Überwiegen der Handwerkskomponente beim Kunstschlosser. Im Erkenntnis vom 25. 2. 2001 hat der Österreichische Verwaltungsgerichtshof betreffend der Sanierung von Rokokozimmern der Hofburg Innsbruck

z.B. entschieden, dass eine einzeln ausgeschriebene Restaurierung historischer Möbel, bei der historische Lackschichten sichtbar zu machen waren, unter die Ausübung der freien Künste fiel und nicht ins freie Gewerbe der Restaurierung fällt.

Wir sind Zeitzeugen dessen, dass händische Arbeit in der Neubautätigkeit derzeit rapide zurückgedrängt wird. Bauteil- und Baustofffertigung z.T. völlig verschwunden („Wer ist noch Ziegelmacher?“), in der Bauausführung durch Vorfertigung und Automatisierung nicht nur weniger Arbeiter, sondern v.a. auch weniger manuelle Qualifikationserfordernis, und im Büro verschwindet der „Beitrag der Hand“ z.Zt. auch.

Beim Denkmalschutz ist dies nur z.T. möglich, wodurch sich eine Kostenschere öffnet. Kalkulation zwingt manchmal zum Prinzip: so wenig Handarbeit wie möglich. Oft aber vorgeschoben, weil oft wird einfach das Paradigma des Neubauplaners auf DMS umgelegt: Baufirmen, Behörden und InvestorInnen, die DMS nur als Sonderfall des Bauens sehen und die Hierarchiebilder übernehmen, in denen die Planerin über dem Meister steht.

Obwohl gerade im DMS oft Hochtechnologie zum Einsatz kommt, die beim Neubau noch gar nicht marktreif ist, zwingt im DMS aber das Bauwerk in einem „Nebeneinander der Zeiten“ manchmal dazu, die Arbeitswelt vergangener Zeiten aufleben zu lassen, nicht nur was Materialwahl und Arbeitstechniken betrifft, sondern auch betreffend der Hierarchien der Sachentscheidungen. Die Berufsbilder der Akademischen RestauratorIn und der ArchäologIn können als Beispiele des Verschwindens von Hand- und Kopfarbeit dienen.

Analoges findet man in wenigen anderen Berufsfeldern. Gewisse Parallele in der Medizin, in der die Handwerkskomponente des Nähens, Sägens und Bohrens in der Ärzteausbildung weit in den Hintergrund geriet aber nicht verschwinden darf. Kritische Arbeitsgänge werden nicht bei der Person angesiedelt, die die meiste Handwerkserfahrung hat, sondern die am meisten über die vorgefundene Problemkonstellation weiß.

Im Denkmalschutz sollte ein Miteinander auf gleicher Stufe die Hierarchie ersetzen. Oft muss der Handwerker die Vorgabe des Baumeisters im Sanierungskonzept einhalten, nie aber sollte dabei die Kompetenz des Handwerks untergeordnet und damit verschwendet werden.

Auch heute soll der Mund der Hand zuhören

An der Donau-Universität Krems haben wir dieses interdisziplinäre gegenseitige Zuhören schon lange etabliert. Im Masterstudiengang „Sanierung und Revitalisierung“, dessen Absolventen eine bunte Mischung aus Handwerksmeistern und Akademikern, vor allem aus technischen Berufen, sind, ist es fast unmöglich zu sagen, ob die Bildung der Teilnehmer durch den Lehrstoff überwiegt oder ob ihre Bildung untereinander wichtiger ist.

Diese Konferenz soll daher in erster Linie dem Erfahrungs- und Gedankenaustausch zwischen den Gewerken und Disziplinen dienen, denn es ist immer gut, unser Wissen breiter zu fassen, als es unsere tägliche Praxis erfordert. Dieser Informationsaustausch zwischen Naturschützern und Handwerkern auf den Baustellen findet natürlich auch ständig statt, aber es gibt nicht genügend Raum, um sich gegenseitig ein tiefergehendes Feedback zu geben. Wir können zum Beispiel darüber diskutieren, ob die deutsche Lösung einer einheitlichen handwerklichen Ausbildung als Fortbildung mit Meisterprüfung für die Restaurierung von Denkmälern hier nicht der bessere Weg wäre. Oder welche Verbesserungen für die Entwicklung von Berufen wie Bildhauer, Gold- und Silberschmiede, Maler und Anstreicher, Maurer, Metallarbeiter, Steinmetze, Zimmerleute und Tischler erforderlich sind...



/AT/

Vorwort zur Konferenz

Bruno Maldoner



/CZ/

Bývalý vedoucí Oddělení světového dědictví UNESCO ve spolkovém kancléřství. Vyučoval na univerzitách v Innsbrucku, na Dunajské univerzitě v Kremsu a na Ústavu pro ochranu a restaurování Univerzity užitého umění ve Vídni (čestný profesor od roku 2017).

/AT/

Ehemaliger Leiter des Referats für UNESCO-Welterbe im Bundeskanzleramt. Lehrtätigkeit an den Universitäten Innsbruck, Donau Universität Krems und am Institut für Konservierung und Restaurierung der Universität für angewandte Kunst in Wien (Honorarprofessor seit 2017).



Poznámky k „inteligenci ruky“ — s ohledem na řemeslné zpracování, zachování a obnovu hmotného kulturního dědictví

Bruno Maldoner

Co znamená „intelligence ruky“? Co znamená „řemeslo“? Co znamená „restaurování“? Následují úvahy o ohrožení architektonických památek, odkaz na ideální památkové hodnoty podle Aloise Riegla (1903) a poté podrobné pojednání o tom, jak se ideální památkové hodnoty uplatňují v praxi na praktických příkladech, jako jsou Vídeňská státní opera, Palác Palffyů ve Vídni, zámky Wörlitz a Delitzsch v Sasku, Kapucínská krypta ve Vídni, Gänsehäufelovo nábřeží ve Vídni a Loosův dům ve Vídni (Looshaus).

Již před tisíci lety vyžadovala výroba kamenných čepelí a dalších nástrojů znalost vhodných druhů kamene a místa jejich výskytu, stejně jako manuální zručnost a znalosti, jak štípáním a broušením získat požadovaný výrobek. Když se podíváme na dodnes dochované dveře z období mezi lety 3175 a 3157 př. n. l. z kultury Hofgärtner, které byly nalezeny v Curychu, žasneme stejně jako při pohledu na díla vyspělých civilizací. Řemeslníci, a tedy i řemeslo jako takové, tedy existují od doby, kdy lidé používali nástroje ke zpracování materiálů. Důkladná znalost materiálů je předpokladem kvalitního řemeslného zpracování.

Ohrožení architektonických památek

Zacházení s materiálem tak propojuje umění a řemeslo. To platí jak pro řemeslníka, tak pro památkáře či restaurátora: práce s materiálem tyto profese spojuje, i když je třeba si uvědomit, že tvůrčí postupy umělců se znovu a znovu měnily, že se zde projevovaly dobové módy, a vždy je třeba rozlišovat podle vztahu mezi vlastní prací umělce a dílenskou prací při zacházení s materiálem. V 19. a na počátku 20. století bylo například v sochařství běžné, že umělec vytvořil malý model, který pak kameník vytesal z kamene metodou bodování. Umělec pak přidal poslední úpravy. Osobní práce s materiálem se znovu stala běžnou až koncem 19. století; umělec nyní pracoval přímo s materiálem a materiál pak vnímal také jako zdroj inspirace.

Edmund Hellmer, profesor sochařství na Akademii výtvarných umění ve Vídni, formuluje své cíle jako reorganizaci studia sochařství: „Sochařská škola se musí především proměnit v dílnu. Začínající student se musí především naučit řemeslo, protože umění a řemeslo mají společnou živnou půdu: techniku“; přičemž technika zahrnuje jak znalost řemesla, tak znalost povahy materiálů a znalost pracovních postupů. Pokud se nyní podíváme do praxe a prohlédneme si snímek pořízený ve Vídni po druhé světové válce, na němž restaurátor odkrývá historickou nástěnnou malbu, došlo k tomuto poškození v důsledku poškození čerpadlem; na snímku vidíme: restaurátor vlastně postupuje jako zedník.

Zde je tedy třeba rozlišovat: Co je cílem? Dnes je restaurátor vnímán především jako konzervátor a zabývá se především zachováním původní materie. Podíváme-li se nyní na památkovou péči a restaurování v kontextu památkové péče jako na vědní obor, rychle si uvědomíme, že památková péče v dnešním slova smyslu je ve srovnání s řemeslem mladým oborem, protože památková péče a ochrana památek v dnešním slova smyslu existují jako snaha teprve pouhých 200 let, přesněji od dob Francouzské revoluce. Samozřejmě, i dříve existovaly různé iniciativy korunovaných hlav a také papežů, kteří se starali nebo se snažili starat o to, aby některé věci nezanikly.

Památkové hodnoty podle Aloise Riegla

Riegl dělí památky do tří tříd: záměrné, historické a starobylé. Při jejich ochraně jde vždy o časově omezenou věčnost památek — autentičnost do posledního detailu. Věková hodnota oslovuje všechny lidi prostřednictvím citu, historická hodnota ilustruje „řetězec vývoje“, ale předpokládá znalost historie, a konečně záměrná pamětní hodnota oslovuje všechny diváky.

Hodnota památek se skládá ze tří hodnotových faktorů: čistě umělecké hodnoty — ta je založena na „specificky uměleckých vlastnostech“, jako jsou „vjemové, tvarové a barevné vlastnosti“, a předpokládá znalost, užitné hodnoty (dobrý stav památky umožňuje její užívání bez ohrožení života a zdraví) a hodnoty novosti v době vzniku; oceňuje se dokonalost.

Ústřední otázkou památkové péče je: jak se ideální památkové hodnoty promítají do hmotné praxe? K tomu slouží tři typy zásahů: řemeslné zásahy orientované na tradici, chemicko-technologické zásahy a fyzikálně-technologické zásahy. Rozhodujícím kritériem je zpracování detailů. Moderní památková péče byla do značné míry deklarována Benátskou chartou z roku 1964, která usiluje o zachování kulturních památek jako duchovního poselství minulosti a živého svědectví tradice a která se v této snaze snaží předat autenticitu v celé bohatosti její podoby.

Pro restaurování i řemeslo jsou typické tři základní pracovní postupy: jeden je tradiční, například práce s vápennou maltou. Vápno a písek, aplikované šikovnou rukou, dokážou všelicos; pak je tu chemicko-technický přístup — příkladem může být injekční stabilizace fasádních kvádrů na Vídeňské univerzitě. Jednalo se o experiment, jehož záměrem bylo zachránit uvolněné omítky kvádrování. Třetí metodou je fyzikálně-technický přístup, který je zde ukázán na příkladu ochrany na vídeňském koupališti Gänsehäufel, kde se v průběhu stárnutí objevila slabá místa.

Ústředním tématem je autenticita; na konferenci v roce 1994 byla otázka autenticity řešena a postulována jako zásadní aspekt statusu památky, přičemž se projeví rozdíly mezi evropským a zejména dálněvýchodním pohledem. Z evropského pohledu je materiální identita podstatnou součástí autenticity. Podle mého názoru je nakládání se starým materiálem zásadním konfliktem mezi názory řemeslníků a památkářů. V mnoha případech není tento konflikt otevřeně vyjádřen, zůstává v šedé zóně. Kromě toho se v teoretické diskusi často upřednostňují historické hodnoty a hodnota stáří před užitnou hodnotou. Kvalita života a realita života je často v rozporu s tímto tvrzením. V médiích stále znovu čteme a slyšíme o památkách, které září v novém lesku, když se informuje o slavnostech u příležitosti znovuotevření nebo generálních oprav památek, přičemž mezi diváky pod koly lze nalézt i zástupce památkové péče: rozdíl mezi řemeslníky, umělci a restaurátory je v oblasti památkové péče stále patrný.

Mezi jednotlivými státy však existují rozdíly v profesních profilech. Například v Německu existuje profesní profil restaurátora v řemeslech. V každém případě se v každé profesi najdou výjimky: existují lidé, kteří se nejen naučili řemeslu, ale dokáží také kreativně využít své bohaté nápady. Setkal jsem se s vynikajícími řemeslníky s velkými znalostmi a specifickými dovednostmi, které oficiální orgány nepřijaly, i když se po vyučení řemeslu dále akademicky vzdělávali.

Příklady z praxe památkáře

Zkáza způsobená válkou, revolucí nebo teroristickými útoky vede v některých případech k „uzdravení“ prostřednictvím rekonstrukce, jak ukazuje příklad Vídeňské státní opery. Vídeňská státní opera byla během druhé světové války velmi poškozena. Prozatím bylo průčelí částečně zazděno, aby byly chráněny fresky Schwinda za ním. Přesto budova utrpěla nejvážnější škody. Například čajový salon ve vídeňské opeře (přijímací místnost pro císaře) zůstal nepoškozen. Při renovaci slouží originál jako měřítko. Mnohé bylo třeba obnovit, vyměnit, opravit, restaurovat a zakonzervovat. To, že byl například fasádní medailon zřejmě nově vyroben po druhé světové válce, lze poznat podle signatury.

Obrázek v příloze níže ukazuje jednu z dochovaných místností Vídeňské státní opery. Je to takzvaný čajový salón — jednalo se o přijímací místnost císaře, kde mohl přijímat hosty. V rozhovoru s profesorem Boltensternem, který byl architektem pověřeným rekonstrukčními pracemi, vyšlo najevo, že již v letech 1945 až 1955, tedy v průběhu rekonstrukce, měl velký problém najít vhodné odpovědi, které by zároveň splňovaly standard kvality stanovený operou.

Další dva příklady pocházejí z bývalé východní části Německa. Týkají se dvou hradů, které byly obnoveny a připraveny k použití, částečně po zničení a částečně po zanedbání. Velká část textilních obkladů stěn zde musela být obnovena, ale bylo to provedeno s největším respektem k původnímu stavu. Každodenní hodnota se zde však nakonec ztratila. Obnova zámku Delitzsch v Sasku probíhala od roku 1993 po přestavbě a poškození statiky. Hrad je od roku 2000 zapsán na seznamu světového dědictví UNESCO.

Stárnutí, únava a povětrnostní vlivy materiálů

Otázka, jak se vypořádat se stárnutím, únavou a zvětváním materiálů, je představena na příkladu poškození sarkofágu v kapucínské kryptě ve Vídni. Kapucínská krypta je v podstatě sklepní místnost se zvláštnostmi nebo klimatem sklepních místností — je vlhká s proměnlivými teplotními podmínkami. Povrch tohoto sarkofágu z konce 18. století byl značně poškozen a následně opraven moderními chemickými prostředky. Při srovnání shora dolů je vidět, že estetika tohoto kvalitního díla byla výrazně obnovena. Skutečnost, že problematické klima v místnosti způsobuje v průběhu času vážné škody, je dobře patrná na příkladu sarkofágu „Malé Marie Terezie“ (dcery císaře Josefa II.) od Balthasara F. Molla.

Poškození způsobená stárnutím a klimatickými vlivy (povětrnostní vlivy a vlhkost) jsou často značná a vyskytují se i na mladších památkách, jak dokládá poškození obnaženého betonu na vídeňském nábřeží Gänsehäufel (postaveno 1948–1950).

Další příklad ukazuje vliv zvětrávání a také vlhkosti půdy. Jedná se o městské koupaliště Gänsehäufel, klíčové dílo moderní architektury ve Vídni. Budova byla postavena v letech 1948–1950 a dokončena v době, kdy katedrála sv. Štěpána byla ještě v troskách. Záměrem bylo nabídnout obyvatelům místo klidu a odpočinku. Jejím smyslem bylo dostat se z bombami zničené Vídně do klidného ideálního světa. Vzhledem k tamnímu vlhkému klimatu jsou budovy postaveny z pohledového betonu — ideálního materiálu. Architekti chtěli, aby tento beton působil co nejorganičtěji, a dřevěný povrch bednění se nabízel jako povrchová struktura. Při celkové renovaci bylo třeba dbát na to, aby nedošlo k poškození těchto konstrukcí.

Vážné poškození bylo zjištěno například u sloupu, který byl poškozen vztlínající vlhkostí s mrazovým zvětráváním v kombinaci se stárnutím betonu. Ošetřovat jej musel nikoliv mistr stavitel, ale v tomto případě sochař, který tento pilíř opravil s požadavkem na kvalitu, aby se co nejvíce přiblížil originálu.

K poškození v důsledku stárnutí, únavy a povětrnostních vlivů materiálů dochází zejména při použití neověřených stavebních postupů a materiálů. Příkladem je budova Otto Wagnera ve Vídni 1 na Schottenringu 23 (postavena v roce 1879, restaurování/konzervace 1999/2000, restauroval restaurátor Gerald Hollnbuchner. Otto Wagner si tento dům postavil pro sebe. Omítka byla poškozena, bylo nutné původní omítku v maximální možné míře zachovat, ale přetříť ji novou omítkou, aby se zachovala stará, a znovu použít starou fasádní techniku — sgrafito — v plném rozsahu. To se podařilo a dům stojí nepoškozený již 20 let. Řemeslník — v tomto případě zručný sochař Hollnbuchner — pracoval s řemeslníky.

Skutečnost, že se často jedná o souhru různých příčin poškození, která vytváří určitý vzorec poškození, je nyní demonstrována na příkladu obytné a obchodní budovy „Goldman&Salatsch“ ve Vídni 1, Michaelerplatz a Herrengasse 2 (Looshaus — obnova z roku 1988). Zde došlo k poškození kombinací stárnutí, zvětrávání materiálů, změnami funkce, zničením během války, nepochopenými představami o pokroku a požadavky pozdějších období.

Dům je významným dílem Adolfa Loose a byl postaven v letech 1909–1911 jako obchodní a obytná budova pro rodiny Goldmannů a Salatschů na vídeňském náměstí Michaelerplatz a v průběhu desetiletí vlivem různých zásahů značně utrpěl. Koncem 80. let 20. století se podařilo provést rekonstrukci. Bylo odstraněno kamenné obložení fasády, které bylo instalováno jako náhrada po druhé světové válce. Architekt, který měl výrobu na starosti, byl osvědčeným odborníkem na Loosovu architekturu a nešetřil úsilím, aby se vyrovnal originálu. Hledal a našel lom, ze kterého Loos tehdy materiál získal. Nachází se na ostrově Euboia u Atén a byl nalezen odpovídající kamenný blok, ačkoli lom již není v provozu. Mohl by být pořízen a rozřezán na místě.

Shrnutí

Uznávaná hodnota budovy se do značné míry odráží ve způsobu jejího detailního zpracování. John Ruskin, jeden z průkopníků současné památkové péče založené na principu konzervace, zdůrazňoval úsilí, které je pro vysokou kvalitu rozhodující: „Velikost ducha se neprojevuje tím, že s malými věcmi zacházíme jako s vedlejšími, ale tím, že je pod svou rukou činíme velkými.“ Památková péče a ochrana historicky, umělecky nebo kulturně významných stavebních památek a přírodního dědictví až po celé krajiny včetně jejich zachování a údržby vyžaduje použití účelných metod, protože jsou založeny na řemeslných, technických a vědeckých zkušenostech a znalostech. Zde je důležité a nezbytné komplexní pochopení možností a limitů využití řemeslné práce, konzervátorů, restaurátorů ve vztahu k současným metodám plánování. Teprve analýza stavebních fází, materiálů, konstrukcí apod. umožňuje lépe pochopit historii příslušné památky; tento komplex poznatků tak tvoří přesvědčivý předpoklad pro posuzování památkových prací, projektů oprav, koncepcí změn využití nebo stavebních realizací. Zachování památek v jejich autentické podobě a hmotě vyžaduje úspěšnou spolupráci všech sil. Při realizaci opatření potřebujeme historické, materiálové, technické, řemeslné, konzervátorské základy vědy a hodně lásky a „inteligence ruky“!

Cílem musí být podpora řemeslníků a jejich vnímání jako rovnocenných partnerů — nejdůležitější je řemeslo. Řemeslníky bychom také neměli zatěžovat etickými koncepty, ale měli bychom je povzbuzovat, aby přispívali svými celoživotními zkušenostmi; je důležité, aby v tomto procesu mohli vystupovat jako rovný s rovným. V oblasti památkové péče a ochrany kulturního dědictví jsou zapotřebí ti nejlepší a nejinteligentnější řemeslníci, nikoli ti nejlevnější. Najít je a pak s nimi diskutovat na úrovni očí a využít jejich zkušeností a zabývat se jimi, to považuji za skutečný úspěch památkáře.



/CZ/

Konzervátor/restaurátor Odhalení obrazů
v Palác Pálffy ve Vídni po zničení během
války (Foto: Federální památkový úřad)

/AT/

Konservator/Restaurator

Freilegung von Malerei am Palais
Pálffy in Wien nach Zerstörungen im
Krieg (Foto: Bundesdenkmalamt)



/CZ/

Prehistorické dveře, cca 3175–3157 př. n. l.
Curyšská opera (Foto: C. Dworsky)

/AT/

Prähistorische Türe, ca. 3175–3157 v.Chr.
Zürich-Oper (Foto: C. Dworsky)





/CZ/

Originál jako měřítko - Čajový salon ve Vídeňské opeře (přijímací místnost císaře) zůstal nepoškozen (Foto: B. Maldoner)

/AT/

Das Original als Maßstab — Teesalon in der Wiener Oper (Empfangsraum für den Kaiser) blieb unbeschädigt (Foto: B. Maldoner)



/CZ/

Poškození sarkofágu Balthasara F. Molla „Malé Marie Terezie“ (dcery císaře Josefa II.) v důsledku problematického klimatu v místnosti (Foto: Leonhard Stramitz)

/AT/

Schadensbild am Sarkophag von Balthasar F. Moll der „Kleinen Maria Theresia“ (Tochter von Kaiser Josef II) durch problematisches Raumklima (Foto: Leonhard Stramitz)



/CZ/

Poškození obnaženého betonu v důsledku stárnutí a klimatických vlivů (povětrnostní vlivy a vlhkost) na vídeňském nábřeží Gänsehäufel (postaveno 1948–1950)

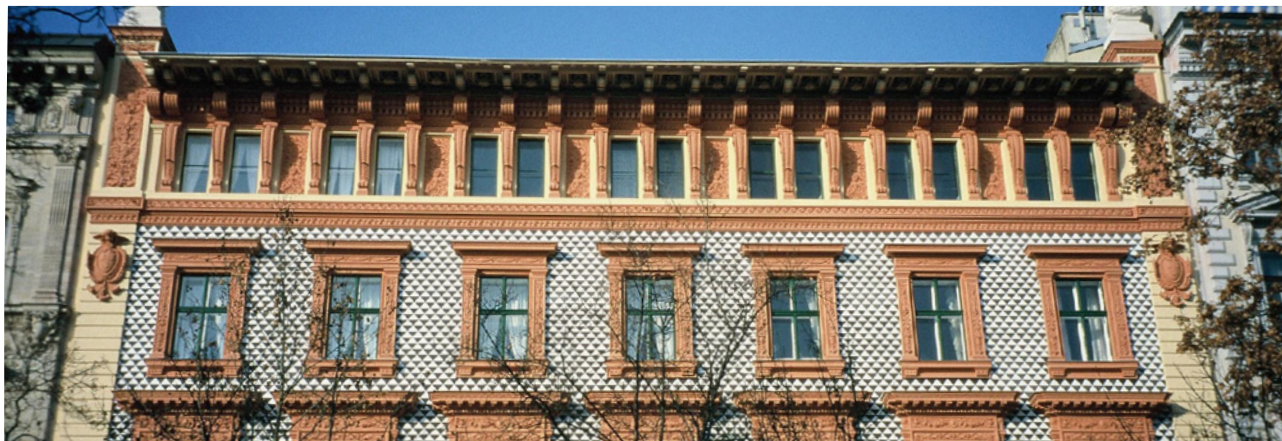
(Foto: Festschrift Stadt Wien, Restaurator Kerschbaumer, Bruno Maldoner)

/AT/

Schäden durch Alterung, Klima (Bewitterung und Feuchtigkeit) an Sichtbeton beim Strandbad Gänsehäufel in Wien (errichtet 1948–1950)

(Foto: Festschrift Stadt Wien, Restaurator Kerschbaumer, Bruno Maldoner)





/CZ/

Viedeň 1 — Schottenring 23

— průzkum omítek, restaurování sgrafit a stav po dokončení
(Foto: Bruno Maldoner)

/AT/

Wien 1 — Schottenring 23

— Vermessung des Putzes, Restaurierung von
Sgraffiti und Zustand nach Fertigstellung
(Foto: Bruno Maldoner)



Beobachtungen zur „Intelligenz der Hand“ — im Hinblick auf Handwerk, Konservierung und Restaurierung von materiellem Kulturerbe

Bruno Maldoner

Der Beitrag behandelt die Fragen: Was bedeutet „Intelligenz der Hand“? Was heißt „Handwerk“?, und: Was heißt „Restaurierung“? Es folgen Betrachtungen zu Gefährdungen von Baudenkmalern, ein Verweis auf ideelle Denkmalwerte nach Alois Riegl (1903) und danach eine Detailbehandlung zur Frage, wie ideelle Denkmalwerte in die Praxis umgesetzt werden an Hand von Beispielen aus der Praxis wie der Wiener Staatsoper, dem Palais Pálffy in Wien, den Schlössern Wörlitz und Delitzsch in Sachsen, der Kapuzinergruft in Wien, dem Wiener Strandbad Gänsehäufel und dem Looshaus in Wien.

Bereits vor Jahrtausenden benötigte man für die Herstellung von Steinklingen wie auch anderen Werkzeugen die Kenntnis über geeignete Steinvarietäten und deren Fundstellen wie auch Handfertigkeit und Wissen, um das gewünschte Produkt zu durch Spalt- und Schleifvorgänge zu erhalten. Beim Anblick einer bis heute erhalten gebliebenen und in Zürich gefundenen Türe aus der Hofgärtner Kultur, die zwischen 3175 und 3157 vor Christus entstand, staunen wir genauso, wie wenn wir die Werke aus Hochkulturen betrachten. Handwerker und damit das Handwerk selbst gibt es also, seit Menschen durch Werkzeuge Materialien bearbeitet haben. Vertiefte Materialkenntnis ist Voraussetzung für qualitätvolle Handarbeit.

Gefährdungen von Baudenkmälern

Die Handhabung des Materials verbindet also Kunst und Handwerk. Dies gilt sowohl für den Handwerker wie auch für den Konservator beziehungsweise Restaurator: Der Umgang mit Material verbindet diese Berufsbilder, wobei einzuschränken ist, dass sich die Schaffensvorgänge bei Künstlern immer wieder verändert haben, dass die Zeitmoden hier ihren Ausdruck gefunden haben, und wir müssen stets auch differenzieren nach dem Verhältnis von Eigenarbeit und Werkstattarbeit bei der Materialbearbeitung. Im 19. und bis ins frühe 20. Jahrhundert war es beispielsweise in der Bildhauerei wohl auch üblich, dass der Künstler ein kleines Modell anfertigte, das dann vom ausführenden Steinmetzen mit Hilfe der Punktiermethode aus dem Stein herausgearbeitet wurde. Der Künstler legte dann noch letzte Hand an und machte den letzten Schliff. Die persönliche Arbeit am Material wurde erst im späten 19. Jahrhundert wieder üblich; der Künstler arbeitete nun direkt mit dem Material und sah das Material dann auch als Inspirationsquelle an.

Edmund Hellmer, Professor für Bildhauerei an der Akademie der Bildenden Künste in Wien formuliert seine Ziele als die Reorganisation des Bildhauereistudiums: „Die Bildhauerschule muss vor allem in eine Werkstatt umgewandelt werden. Der eintretende Schüler muss in erster Linie das Handwerk lernen, denn Kunst und Handwerk haben einen gemeinsamen Nährboden: die Technik“; wobei Technik das Handwerkswissen ebenso umfasst wie das Wissen um die Beschaffenheit der Materialien und das Wissen um die Arbeitsvorgänge. Wenn wir nun in die Praxis blicken und uns ein Bild ansehen, das nach dem Zweiten Weltkrieg in Wien entstanden ist, auf dem ein Restaurator eine historische Wandmalerei freilegt, so ist dieser Schaden entstanden infolge eines Pumpenschadens; wir sehen auf dem Bild: der Restaurator geht eigentlich vor wie ein Maurer.

Hier müssen wir damit also unterscheiden: Was ist das Ziel? Heute wird der Restaurator primär als Konservator gesehen und bemüht sich in erster Linie um die Erhaltung von Originalsubstanz. Wenn wir nun Konservierung und Restaurierung im Zusammenhang mit der Denkmalpflege als Wissensdisziplin sehen, werden wir rasch feststellen, dass Denkmalpflege im heutigen Sinn im Vergleich mit dem Handwerk ein junge Disziplin ist, denn Denkmalschutz und -pflege im heutigen Sinn gibt es erst als Bestrebung seit gut 200 Jahren; genauer gesagt seit der Französischen Revolution. Natürlich gab es davor unterschiedliche Initiativen von gekrönten Häuptern und auch Päpsten, die darauf geachtet haben oder versucht haben darauf zu achten, dass gewisse Dinge nicht verschwinden.

Denkmalwerte nach Alois Riegl

Riegl untergliedert Denkmäler in drei Denkmalklassen: in gewollte, historische und Altersdenkmäler. Bei ihrem Schutz geht es stets um die zeitgebundene Materialität der Denkmale — die Authentizität bis ins Detail. Der Alterswert spricht über das Gefühl alle Menschen an, der historische Wert illustriert eine „Entwicklungskette“, setzt jedoch Kenntnis der Geschichte voraus, und vom gewollten Erinnerungswert schließlich werden alle Betrachter angesprochen.

Der Wert von Denkmälern besteht aus drei Wertfaktoren: dem reinen Kunstwert — dieser beruht auf den „spezifisch künstlerischen Eigenschaften“ wie „Auffassungs-, Form- und Farbeigenschaften“ und setzt Kenntnis voraus, dem Gebrauchswert (ein guter Zustand des Denkmals ermöglicht seine Benutzung ohne Gefahr für Leib und Leben), und dem Neuheitswert zum Zeitpunkt der Entstehung; er schätzt das Perfekte.

Die zentrale Frage der Denkmalpflege lautet: Wie werden die ideellen Denkmalwerte in die materielle Praxis umgesetzt? Dies erfolgt durch drei Arten von Interventionen: durch an der Tradition orientierte handwerkliche Arbeitsweisen, durch chemisch-technische Eingriffe und durch physikalisch-technische Eingriffe. Das entscheidende Kriterium ist der Umgang mit dem Detail. Die moderne Denkmalpflege wurde sehr stark dekretiert durch die Charta von Venedig 1964, die Kulturdenkmäler als geistige Botschaft der Vergangenheit und als lebendiges Zeugnis von Tradition zu bewahren sucht und die in diesem Wollen Authentizität im ganzen Reichtum ihrer Erscheinung weiterzugeben bemüht ist.

Drei grundsätzliche Arbeitsweisen sind für die Restaurierung wie auch für das Handwerk typisch: die eine ist die traditionelle wie zum Beispiel die Arbeit mit Kalkmörtel. Kalk und Sand, durch geschickte Handarbeit appliziert, kann alles Mögliche; dann gibt es die chemisch technische Vorgangsweise — als Beispiel wäre eine Injektion Stabilisierung von Fassadenquaders an der Wiener Universität zu nennen. Dies war ein Versuch; man wollte sich das Putzen der Quaders ersparen. Die dritte Methode ist die physikalisch-technische Vorgangsweise, hier gezeigt am Beispiel einer Sicherung beim Strandbad Gänsehäufel in Wien. wo im Zuge der Alterung Schwachstellen zu Tage traten.

Das zentrale Thema ist Authentizität; in der Konferenz von 1994 wurde die Frage der Authentizität behandelt und als wesentlicher Aspekt der Denkmaleigenschaft postuliert, wobei sich Unterschiede zwischen der europäischen und besonders der fernöstlichen Sicht zeigten. Aus europäischer Sicht bildet Materialidentität einen wesentlichen Teil der Authentizität. Meiner Beobachtung nach bildet der Umgang mit altem Material einen wesentlichen Konfliktbereich zwischen den

Sichtweisen von Handwerk und Denkmalpflege. Dieser Konflikt wird in vielen Fällen nicht offen ausgesprochen; er verbleibt in einer Grauzone. Darüber hinaus werden in der theoretischen Diskussion oft die historischen Werte und der Alterswert gegenüber dem Gebrauchswert bevorzugt. Die Lebensqualität und Lebensrealität ist oft konträr dazu. In den Medien lesen und hören wir immer wieder von Baudenkmalen, die in neuem Glanz erstrahlen, wenn bei Festakten anlässlich von Wiedereröffnungen oder Generalsanierungen von Denkmälern berichtet wird, wobei sich auch die Vertreter der Denkmalpflege unter den Zuhörern unter den Rädern finden: die Differenz zwischen Handwerkern, Künstlern und Restauratoren ist auf dem Gebiet der Denkmalpflege nach wie vor spürbar.

In den Berufsbildern bestehen allerdings Unterschiede zwischen einzelnen Staaten. Zum Beispiel gibt es in Deutschland das Berufsbild des Restaurators im Handwerk. Es gibt jedenfalls Ausnahmeerscheinungen in jedem Fach: es gibt Menschen, die nicht nur ein Handwerk erlernt haben, sondern ihren Ideenreichtum auch kreativ einzusetzen der Lage sind. Ich habe exzellente Handwerker mit großem Wissen und spezifischen Fähigkeiten kennen gelernt, die von den offiziellen Stellen nicht akzeptiert werden, auch wenn diese nach dem Erlernen des Handwerks sich akademisch weitergebildet haben.

Beispiele aus der Praxis des Denkmalpflegers

Zerstörungen durch Krieg, Revolution oder Terroranschläge führen anschließend in manchen Fällen durchaus zur „Heilung“ durch Wiederaufbau, wie das Beispiel der Wiener Staatsoper zeigt. Die Wiener Staatsoper wurde im Zweiten Weltkrieg sehr stark beschädigt. Man hat die Front vorerst teilweise zugemauert, um die um die Schwind-Fresken dahinter zu schützen. Dennoch hat das Gebäude schwerste Schäden erlitten. Der Teesalon in der Wiener Oper (Empfangsraum für den Kaiser) blieb aber zum Beispiel unbeschädigt. Bei der Erneuerung dient das Original als Maßstab. Sehr viel musste erneuert werden, ausgetauscht werden, repariert werden, restauriert und erhalten werden. Dass z.B. ein Fassadenmedaillon offensichtlich nach dem Zweiten Weltkrieg neu angefertigt worden ist, erkennt man an der Signatur.

Eine der Abbildungen oben zeigt einen der erhalten gebliebenen Räume in der Wiener Staatsoper. Es ist dies der sogenannte Teesalon — das war der Empfangsraum für den Kaiser, in dem er Gäste empfangen konnte. Im Gespräch mit Professor Boltenstern, der als Architekt die Wiederaufbauarbeiten geleitet hat, kam heraus, dass er sich bereits 1945 bis 1955, also während des Wiederaufbaus, sehr schwer getan hat, die entsprechenden Antworten zu finden, die dem von der Oper vorgegebenen Qualitätsmaßstab auch genügen konnten.

Die weiteren zwei Beispiele sind aus dem ehemaligen östlichen Teil Deutschlands. Sie haben zu tun mit zwei Schlössern die teils nach Zerstörungen, teils nach Verwahrlosung wieder instandgesetzt und gebrauchsfertig gemacht wurden. Sehr viel von den textilen Wandbespannungen musste hier erneuert werden, dies geschah aber mit größter Rücksicht auf den Originalbestand. Der Alltagswert ging hier allerdings letztendlich verloren. Die Instandsetzung des Schlosses Delitzsch in Sachsen erfolgte ab 1993 nach Umnutzung und Bauschäden. Das Schloss zählt seit 2000 zum UNESCO-Weltkulturerbe.

Alterung, Ermüdung und Verwitterung von Materialien

Zur Frage, wie mit Alterung, Ermüdung und Verwitterung von Materialien umzugehen ist, folgt einleitend das Schadensbild eines Sarkophags in der Wiener Kapuzinergruft. Die Kapuzinergruft ist im Prinzip ein Kellerraum mit den Eigenarten bzw. dem Raumklima von Kellerräumen — sie ist feucht bei wechselnden Temperaturverhältnissen. Die Oberfläche dieses Sarkophags aus dem späten 18. Jahrhunderts hat schwer gelitten und wurde dann mit modernen Mitteln chemischer Art ausgebessert. Man sieht im Vergleich von oben nach unten, dass die Ästhetik des dieses qualitätvollen Werkes sehr stark wieder gewonnen hat. Dass problematisches Raumklima mit der Zeit schwere Schäden verursacht, ist jedenfalls am Beispiel des Sarkophags der „Kleinen Maria Theresia“ (Tochter von Kaiser Josef II) von Balthasar F. Moll deutlich sichtbar.

Schäden durch Alterung und Klima (Bewitterung und Feuchtigkeit) sind oft erheblich und treten auch an jüngeren Denkmälern auf, wie die Schäden am Sichtbeton im Strandbad Gänsehäufel in Wien (errichtet 1948–1950) demonstrieren.

Ein weiteres Beispiel zeigt den Einfluss der Verwitterung und auch der Bodenfeuchtigkeit. Es geht hier um das städtische Strandbad Gänsehäufel, ein Schlüsselwerk der modernen Architektur in Wien. Es entstand 1948 bis 1950 und war ein Bauwerk, das fertiggestellt worden ist zu einer Zeit, in der der Stephansdom noch eine Ruine war. Man wollte bewusst der Bevölkerung hier einen Ort der Ruhe und Erholung bieten. Die Idee dahinter war, sich weg aus dem bombengeschädigten Wien ab und zu in eine ruhige ideale Welt einzutreten. Die Bauwerke sind in Entsprechung zum feuchten Klima dort in Sichtbeton errichtet — das ideale Material. Es ging den Architekten darum, diesen Beton so organisch wie möglich erscheinen zu lassen und die Holzoberfläche der Schalung bot sich da als Oberflächenstruktur an. Im Zuge der Generalinstandsetzung war mit größter Vorsicht vorzugehen, um diese Strukturen nicht zu beschädigen.

Es boten sich gravierende Schadensbilder wie z.B. bei einer Säule, die von aufsteigender Feuchtigkeit mit Frostsprengung in Verbindung mit der Alterung von Beton beschädigt war. Sie musste eben nicht durch einen Baumeister, sondern in dem Fall durch einen Bildhauer behandelt werden, der diesen Pfeiler mit dem Qualitätsanspruch, dem Original möglichst nahe zu bleiben, instand gesetzt hat.

Schäden durch Alterung, Ermüdung und Verwitterung von Materialien treten besonders oft bei Verwendung unerprobter Bautechniken und -materialien auf. Ein Beispiel dafür ist Otto Wagners Bauwerk in Wien 1. am Schottenring 23 (entstanden 1879, Restaurierung/Konservierung 1999/2000, restauriert durch Restaurator Mag. Gerald Hollnbuchner. Otto Wagner hat dieses Haus für sich selber gebaut. Der Putz hatte Schaden genommen; es musste dazu übergegangen werden, den originalen Putz soweit es ging zu erhalten, aber mit neuem Putz darüberzugehen, um den alten zu schonen und die alte Fassadentechnik — das Sgraffito — wieder zur Gänze aufzubringen. Das ist gelungen und das Haus steht nun seit 20 Jahren unbeschädigt. Der Handwerker — in diesem Fall war der gelernte Bildhauer Hollnbuchner mit Handwerkern tätig.

Dass oft verschiedene Schadensursachen durch ihr Zusammenwirken erst ein bestimmtes Schadensbild bewirken, wird nun am Beispiel des Wohn- und Geschäftshauses „Goldman&Salatsch“ in Wien 1., Michaelerplatz und Herrengasse 2 (Looshaus) gezeigt (Instandsetzung ab 1988). Hier kam es zu Schäden durch eine Kombination von Alterung, Verwitterung von Materialien, durch Funktionsänderung, Zerstörungen im Krieg, missverstandene Fortschrittsideen und Forderungen späterer Perioden.

Das Haus ist ein Hauptwerk von Adolf Loos und wurde 1909 bis 1911 als Geschäfts- und Wohnhaus der Familien Goldmann und Salatsch am Wiener Michaelerplatz erbaut und hat über die Jahrzehnte durch verschiedene Einwirkungen schwer gelitten. In den späten 1980er Jahren konnte er einige Sanierung erfolgen. Man hat die Steintafelung der Fassade abgenommen die nach dem Zweiten Weltkrieg ersatzweise montiert worden war. Der leitende Architekt der Produktion war ein ausgewiesener Loos-Experte und hat keine Mühe gescheut, hier dem Original zu entsprechen. Er hat den Steinbruch gesucht und gefunden, von dem Loos seinerzeit das Material bezogen hatte. Er liegt auf der Insel Euböa vor Athen und es fand sich noch ein passender Steinblock, obwohl der Steinbruch nicht mehr in Betrieb steht. Er konnte erworben und vor Ort aufgeschnitten werden.

Resümé

Der erkannte Wert eines Bauwerks zeigt sich sehr stark im Umgang mit dem Detail. John Ruskin, einer der Vorkämpfer für die gegenwärtige auf dem Prinzip der Konservierung aufbauenden Denkmalpflege unterstrich da für hohe Qualität entscheidende Bemühen: „Größe des Geistes zeigt man nicht, indem man kleine Dinge neben behandelt, sondern indem man sie unter seiner Hand großmacht. Wer sich nicht für Kleinigkeiten interessiert, wird ein falsches Interesse für größere Dinge hegen“. Die Praxis der Denkmalpflege und der Erhaltung historischen, künstlerisch oder kulturell bedeutenden baulichen Erbes und Naturerbes bis hin zu ganzen Landschaften durch Sicherung ihrer Haltung und Pflege verlangt nach Anwendung zweckmäßiger Methoden, weil sie auf handwerklichen, technischen und wissenschaftlichen Erfahrungen und Kenntnissen aufbauen. Hier ist ein umfassendes Verständnis für die Möglichkeiten und Grenzen des Einsatzes von Handwerk, von Konservatoren, Restauratoren in Bezugnahme auf die aktuellen Planungsmethoden wichtig und unverzichtbar. Erst die Analyse von Bauphasen, Materialien, Konstruktionen usw. erlaubt uns das bessere Verständnis der Geschichte des jeweiligen Denkmals; damit bildet dieser Wissenskomplex eine zwingende Voraussetzung für die Beurteilung von Erhaltungsarbeiten, Reparaturvorhaben, Konzepten für Nutzungsänderungen oder bauliche Durchführung. Die Sorge um die Erhaltung der Baudenkmäler in authentischer Gestalt und Materialität bedarf des gedeihlichen Zusammenwirkens aller Kräfte. Wir brauchen historische, materialtechnische, technische, handwerkliche, konservierungswissenschaftliche Grundlagen und viel Liebe und „Intelligenz der Hand“ bei der Realisierung von Maßnahmen!

Ziel muss sein, Handwerker zu ermutigen und sie als gleichberechtigte Partner anzusehen — das Handwerk ist das wichtigste. Man soll auch das Handwerk nicht mit ethischen Konzepten überfrachten, sondern soll die Handwerker ermutigen, ihre lebenslange Erfahrung einzubringen; Wichtig ist, dass sie in diesem Prozess auf Augenhöhe agieren können. Es braucht im Denkmalschutz und in der Denkmalpflege die besten und intelligentesten Handwerker und nicht die billigsten. Die zu finden und mit denen dann in Augenhöhe zu diskutieren und ihre Erfahrung zu nutzen und anzusprechen, das sehe ich als die wirkliche Leistung eines Denkmalpflegers an.



/CZ/

Konferenční přednáška



/AT/

Konferenzvortrag

Martin Schmeiser



/CZ/

1982 tovaryšská zkouška na sochaře – 1985 mistrovská zkouška na sochaře – 2004 kamenický mistr. Další vzdělávací kurzy: Evropské vzdělávací centrum pro řemeslníky v oblasti památkové péče v San Servolo (Benátky), Lehrbauhof Salzburg, Mauerbach. Od roku 1995 člen Spolkového cechovního výboru kamenických mistrů. 1993–2019. Učitel na HTBLA Krems (zpracování a restaurování kamene). Od roku 1995 předseda zkušební komise pro mistry řemesel v oboru sochařství. 2001–2014 místopředseda spolku Kamenné centrum Hallein, od roku 2006 člen Spolku na podporu ochrany památek (Mauerbach).

/AT/

1982 Gesellenprüfung als Bildhauer – 1985 Meisterprüfung als Bildhauer – 2004 Steinmetzmeister. Weiterbildungskurse: Europäisches Ausbildungszentrum für Handwerker im Denkmalschutz in San Servolo (Venedig), Lehrbauhof Salzburg, Mauerbach. Seit 1995 Mitglied im Bundesinnungsausschuß der Steinmetzmeister. 1993–2019. Fachlehrer an der HTBLA Krems (Steinbearbeitung und Restaurierung). Seit 1995 Vorsitzender der Meisterprüfungskommission für Bildhauer. 2001–2014 Obmannstellvertreter Verein Steinzentrum Hallein, seit 2006 Mitglied im Verein zur Förderung der Baudenkmalpflege (Mauerbach).



Řemeslníci v oblasti památkové péče — mistři sochaři, kameníci a kamenosochaři

Martin Schmeiser

Zpracování přírodního nebo umělého kamene se lze naučit různými způsoby. Sochař nebo kameník absolvuje klasickou výuku jako učeň ve vzdělávacím zařízení, a to v duálním vzdělávání ve firmě a v odborné škole. Po závěrečné učňovské zkoušce a určité době tovaryšské praxe lze složit mistrovskou zkoušku, která opravňuje k samostatné práci. Sochař pracuje v ornamentální oblasti převážně ručně, zatímco kameník často používá stroje, a to i kvůli větší rozmanitosti materiálů. Existují také různé odborné školy pro sochaře a kameníky.

Druhá cesta k získání sochařského vzdělání a dále k oboru restaurátor kamene vede akademickou cestou. Po maturitě a příslušných přijímacích zkouškách lze na univerzitě a akademii získat vzdělání akademického sochaře. Oba směry, řemeslně vzdělaný odborník a akademický specialista, následně přichází do vzájemného kontaktu na různých restaurátorských objektech, což nebylo zcela hladké ani před desítkami let.

Názory na to, jak by měl být objekt restaurován, vedly na stavbách k mnoha konfliktům mezi řemeslníky a akademickými restaurátory. Často docházelo ke konfliktům mezi dodavateli a především pracovníky památkového úřadu a dalšími zástupci vlastníků budov. Obě strany nepochybně chtěly pro daný objekt to nejlepší, ale chyběla jim společná řeč pro dobrou komunikaci. To byl neudržitelný stav.

Obě strany se shodly na tom, že dobré řešení lze nalézt pouze prostřednictvím rozumného, společného a komplexního vzdělávání všech zúčastněných stran. Před více než třiceti lety bylo proto rozhodnuto o pořádání kurzů dalšího vzdělávání v bývalém klášteře Kartause Mauerbach v Dolním Rakousku, ve spolupráci s dílnami Spolkového památkového úřadu a jednotlivými řemeslnými cechy. Všechna řemesla, která jsou nezbytná pro obnovu starých budov, jako jsou sochaři, kameníci, zedníci, kováři, tesaři, malíři atd., jsou opakovaně vyučována a instruována vybranými odborníky z praxe a také teoretiky a přírodovědci v příslušných nabízených kurzech.

Tuto formu odborného vzdělávání a přípravy nabízí od roku 1977 také Rada Evropy v Benátkách. Po desetiletí se na ostrově San Servolo všichni zájemci z řad řemeslnických mistrů z celé Evropy vzdělávali v různých restaurátorských technikách v tříměsíčních kurzech pod vedením špičkových evropských odborníků. Staří mistři předávají své znalosti mladým mistrům.

Bohužel smlouva města Benátky s Evropskou radou nebyla obnovena a školicí středisko pro řemeslníky v oblasti památkové péče bylo v roce 2007 uzavřeno. Potřeba stálého školicího střediska v Rakousku však byla poměrně velká a v Kartause Mauerbach se nyní pravidelně pořádají kurzy, např. o povrchových úpravách architektury a jejich konzervaci. Těchto kurzů se účastní zájemci z řad kvalifikovaných dělníků, ale také vysokoškolští studenti, zaměstnanci různých stavebních úřadů, magistráty, mistři, zaměstnanci arcidiecézí, úřadu pro správu města (Burghauptmannschaft) apod.

Dialog mezi jednotlivými osobami, a to jak na straně realizace, tak na straně kontroly, byl velmi plodný a úspěšný. Když se lépe poznáme, můžeme si vyjasnit mnohá nedorozumění z minulosti. Společné provádění restaurátorských zásahů velmi často vedlo k lepšímu porozumění. Skutečnost, že například úředník sám vezme do ruky paličku a želízko, aby na zkoušku opracoval kameny, může být pozitivní pouze tehdy, pokud doslova „pochopil“, o jaký nástroj a jakou námahu se jedná. V budoucnu bude pravděpodobně schopen lépe posoudit a zhodnotit některé snahy. Od té doby je nepochybné, že ošetřovaným objektům velmi prospělo, když se všichni, kdo se na obnově podíleli, dokázali lépe domluvit.

V polovině 80. let také HTL Krems začala vyučovat různé restaurátorské techniky ve vlastních restaurátorských kurzech, tzv. oddělení R, nejprve v pětiletých stavebních kurzech a později ve čtyřsemestrálním vysokoškolském kurzu pro studenty maturitních oborů. Jako nástupce svého otce jsem na této škole od roku 1993 vyučoval 26 let restaurátorské techniky kamene. Různé kamenné objekty, které nám k restaurování věnovaly veřejné instituce, jako jsou obce a jejich okrašlovací spolky, tak mohlo restaurovat mnoho studentů se všemi potřebnými postupy. Po procvičení technik na zkušebních kusech bylo možné restaurovat mnoho předmětů.

Spolu s dalšími vyučovanými obory, jako je zednictví, malířství nebo tesařství apod., získali žáci působivý obraz o mnoha restaurátorských zásadách. Z žáků se samozřejmě nestali dokonalí řemeslníci, ale většinou je nabízená práce velmi zajímavá a bavila. Kde jinde by měli možnost být takto manuálně aktivní. Domnívám se, že právě tato praktická práce na stavebním dvoře představuje zvláštní hodnotu vzdělávání na HTL Krems. Frontální výuka u tabule nemůže být nikdy tak zajímavá.

Tyto hodiny se samozřejmě mohly konat pouze v malých skupinkách maximálně po osmi žácích, aby bylo možné zajistit odpovídající dohled. Tento způsob výuky je přirozeně poměrně nákladný; na jednu vyučovací hodinu jsou potřeba až čtyři učitelé v závislosti na velikosti třídy.

Již asi deset let je politickou snahou, aby se na středních školách šetřilo na vyučovacích hodinách. Tak tomu bylo i v našem HTL v Kremsu. Nejdříve se zkrátily hodiny jednotlivých tříd, poté se skupiny rozšířily. Vzhledem k omezenému času, který jsem měl k dispozici, nebylo možné, abych se studenty prováděl odpovídající restaurátorské činnosti, přece jen bylo třeba jednotlivé pracovní kroky procvičit.

V současné době již praktický předmět restaurování kamene na HTL Krems neexistuje. Bohužel.

Kurzy v Kartaue Mauerbach se i nadále konají velmi úspěšně a pravidelně.



/CZ/
Konferenční přednáška





/CZ/

HTL Krams — Restaurování sochy sv. Leopolda (Foto: Martin Schmeiser)

/AT/

HTL Krams — Restaurierung der Statue des Hl. Leopold (Foto: Martin Schmeiser)



/CZ/

Kartause Mauerbach (Lapidarium) — Kurz doplňování kamene (Foto: Martin Schmeiser)

/AT/

Kartause Mauerbach (Lapidarium) — Kurs Steingänzungen (Foto: Martin Schmeiser)



/CZ/

Kartause Mauerbach

— kurz zdění z lomového kamene

(Foto: Martin Schmeiser)

/AT/

Kartause Mauerbach

— Kurs Bruchsteinmauerwerk

(Foto: Martin Schmeiser)

/CZ/

Schloss Stetteldorf — Workshop

průzkumů a doplňování, HTL Krems

(Foto: Martin Schmeiser)

/AT/

Schloss Stetteldorf — Workshop

Befundung und Ergänzung, HTL

Krems (Foto: Martin Schmeiser)





/CZ/

Kartause Mauerbach — Kurz čištění kamene
(Foto: Martin Schmeiser)

/AT/

Kartause Mauerbach — Kurs der Steinreinigung
(Foto: Martin Schmeiser)



Handwerker im Denkmalschutz — Holz- und Steinbildhauermeister Steinmetzmeister

Martin Schmeiser

Natursteinbearbeitung bzw. die Bearbeitung von Kunststeinen kann auf verschiedene Arten erlernt werden. Die klassische Ausbildung macht der Bildhauer bzw. der Steinmetz als Lehrling in einem Lehrbetrieb in, dualer Ausbildung in Firma und Berufsschule. Nach der Lehrabschlußprüfung und einer bestimmten Gesellenzeit kann die Meisterprüfung abgelegt werden welche einen berechtigt, selbständig zu arbeiten. Der Bildhauer arbeitet überwiegend rein händisch im ornamentalen Bereich, während der Steinmetz, auch wegen der größeren Materialvielfalt, häufig Maschinen zu Hilfe nimmt. Für Bildhauer und Steinmetze gibt es auch verschiedene Berufsschulen.

Der andere Weg der Ausbildung zum Bildhauer und weiter zum Steinrestaurator geht den akademischen Weg. Nach der Matura und entsprechenden Aufnahmeprüfungen kann man auf der Universität und der Akademie zum akademischen Bildhauer bzw. Bildhauerin ausgebildet werden. Beide Richtungen, die handwerklich ausgebildete Fachkraft als auch die akademische Fachkraft sind dann in weiterer Folge an diversen Restaurierobjekten aufeinandergetroffen, was schon vor Jahrzehnten nicht ganz reibungslos war.

Die Ansicht vor Ort, wie ein Objekt zu restaurieren sei, führte zu vielen Konflikten zwischen den Handwerkern und den akademischen Restauratoren. Die Konflikte zwischen den Auftragnehmern und vor allem den Mitarbeitern des Denkmalamtes und anderer Vertreter der Bauherrschaften waren oftmals vorhanden. Beide Seiten wollten zweifelsfrei für das jeweilige Objekt das Beste, es fehlte jedoch die gemeinsame Sprache um sich gut zu verständigen. Das war ein unhaltbarer Zustand.

Beide Seiten waren sich dahingehend einig, daß nur durch eine vernünftige, gemeinsame und übergreifende Ausbildung aller mit der Materie Befassten zu einer guten Lösung gefunden werden kann. Vor nunmehr über dreißig Jahren wurde beschlossen, in der Kartause Mauerbach zusammen mit den Werkstätten des Bundesdenkmalamtes und den einzelnen Handwerksinnungen Weiterbildungskurse durchzuführen. Alle Gewerke, welche zur Restaurierung eines alten Gebäudes notwendig sind wie Bildhauer, Steinmetze, Maurer, Schmiede, Tischler, Maler etc. werden immer wieder von ausgesuchten Praktikern und auch Theoretikern sowie Naturwissenschaftlern in den jeweils angebotenen Kursen unterrichtet und unterwiesen.

Diese Form der beruflichen Aus- und Weiterbildung wurde auch schon seit 1977 in Venedig vom Europarat angeboten. Auf der Insel San Servolo wurden Jahrzehnte lang alle willigen Handwerksmeister aus ganz Europa in dreimonatigen Kursen von europäischen Spitzenfachkräften in diversen Restauriertechniken ausgebildet. Alte Meister gaben ihr Wissen an junge Meister weiter.

Leider wurde der Vertrag der Kommune Venedig mit dem Europarat nicht verlängert und das Ausbildungszentrum für Handwerker im Denkmalschutz 2007 geschlossen. Damit war aber Bedarf nach einer permanenten Ausbildungsstätte in Österreich recht groß und in der Kartause Mauerbach werden nunmehr regelmäßig Kurse z.B. über Architekturoberfläche und deren Erhalt, angeboten. Besucht werden diese Kurse von interessierten Facharbeitern, aber auch von Studenten der Universitäten, von Mitarbeitern diverser Bauämter, Magistratsmitarbeitern, Werkmeistern, Mitarbeitern der Erzdiözesen, der Burghauptmannschaft u.s.w.

Der Dialog zwischen den einzelnen Personen, sowohl von der Ausführungs- als auch von der Kontrollseite ist überaus fruchtbar und erfolgreich. Durch intensiveres Kennenlernen konnten viele Mißverständnisse der Vergangenheit ausgeräumt werden. Restaurierschritte miteinander auszuführen führte sehr oft zu einem besseren Verständnis. Die Tatsache, daß z.B. ein Magistratsbeamter selbst zu Schlegel und Eisen greift um probeweise Steine zu bearbeiten kann in weiterer Folge nur positiv sein, wenn er das Werkzeug und damit die Anstrengung welche damit verbunden ist im wahrsten Sinne des Wortes „begriffen“ hat. Er wird wahrscheinlich in weiterer Folge manche Anstrengung besser abschätzen und beurteilen können.

Den behandelten Objekten hat es zweifellos seit damals recht gutgetan, daß sich oft alle mit der Restaurierung befaßten Personen besser verständigen konnten. Ebenfalls Mitte der 80-er Jahre wurde an der HTL Krems begonnen, in eigenen Restaurierklassen, der sog. R-Abteilung zunächst in den 5-jährigen Hochbauklassen und dann später in einem 4-semesterigen Kollegausbildung für Maturanten diverse Restauriertechniken zu unterrichten. Ich selber war als Nachfolger meines Vaters ab 1993 für 26 Jahre selbst Lehrer für Restauriertechniken in Stein an dieser Schule.

Diverse Steinobjekte, welche uns von öffentlichen Einrichtungen wie Gemeinden und deren Verschönerungsvereinen zur Restaurierung überlassen wurden konnten so von vielen Schülern mit allen notwendigen Schritten restauriert werden. Nach vorherigem Üben der Handgriffe an Übungsteilen konnten so viele Objekte restauriert werden. Zusammen mit den andern unterrichteten Gewerken wie Maurer, Maler oder Tischler etc, wurde den Schülern ein eindrucksvolles Bild vieler Restauriermaßnahmen vermittelt. Die Schüler wurden natürlich keine perfekten Handwerker, hatten jedoch überwiegend großes Interesse und Freude an den angebotenen Arbeiten. Wo sonst hätten sie jemals die Chance, sich in dieser Art manuell zu betätigen. Ich vertrete die Ansicht, daß gerade diese praktische Arbeit am Bauhof den speziellen Wert der Ausbildung an einer HTL ausmacht. Frontalunterricht an der Tafel kann niemals so interessant sein.

Dieser Unterricht konnte natürlich nur in kleinen Gruppen mit jeweils maximal acht Schülern durchgeführt werden, um die entsprechende Aufsicht gewährleisten zu können. Diese Art des Unterrichtes ist naturgemäß recht teuer, man braucht pro Unterrichtsstunde je nach Klassengröße bis zu vier Lehrer.

Seit ca. 10 Jahren ist es politischer Wille, daß an den höheren Schulen Unterrichtseinheiten eingespart werden müssen. So auch auf unserer HTL in Krems. Anfangs wurden die Stunden der einzelnen Klassen reduziert, dann wurden die Gruppen vergrößert. Durch das geringe Zeitangebot war es auch mir unmöglich, entsprechende Restauriertätigkeiten mit den Schülern durchzuführen, schließlich mußten ja die einzelnen Arbeitsschritte geübt werden.

Momentan gibt es das praktische Unterrichtsfach der Steinrestaurierung an der HTL Krems nicht mehr. Leider.

Die Kurse in der Kartause Mauerbach werden weiterhin sehr erfolgreich regelmäßig abgehalten.



/AT/
Konferenzvortrag

Lukáš Kružík



/CZ/

Specialista na stavební obnovu památek, ředitel obecně prospěšné společnosti Život památkám. Věnuje se stavebním průzkumům, přípravou projektové dokumentace, zejména historických a památkově chráněných objektů, včetně předprojektové přípravy. Provádí technický dozor investora a autorský dozor projektanta na stavbách. Zabývá se také inženýrskou činností, poradenstvím a restaurováním dřevěných prvků staveb.

/AT/

Spezialist für die Restaurierung von Baudenkmälern, Direktor der gemeinnützigen Gesellschaft Život památkám. Er befasst sich mit Bauvermessungen, der Erstellung von Projektdokumentationen, insbesondere für historische und denkmalgeschützte Gebäude, einschließlich der Vorbereitung von Projekten. Er übernimmt die technische Aufsicht über den Investor und die Autorenaufsicht über den Projektanten auf den Baustellen. Es befasst sich auch mit der Planung, Beratung und Restaurierung von Holzelementen von Gebäuden.



Technický dozor stavby při rekonstrukcích památek

Lukáš Kružík

Abych mohl čtenářům přiblížit specifickou roli technického dozoru v procesu obnovy stavebních památek, je nejprve potřeba definovat si role jednotlivých účastníků stavby. Následně bych pak chtěl probrat, čím se liší práce technického dozoru stavby při rekonstrukci památkových objektů na rozdíl od běžných staveb, čím jsou tyto odlišnosti způsobeny a jaká jsou specifika přípravy a realizace projektů stavební obnovy památek kulturního dědictví.

V první řadě je to především **stavebník (investor)**, který přichází se záměrem a zadáním stavby, vybírá projektanta a zhotovitele stavby, technický dozor, koordinátora bezpečnosti práce a další osoby. Stavebník se v průběhu stavby účastní kontrolních dnů, schvaluje případné změny a přebírá hotové dílo, přičemž by se měl seznámit s požadavky na provoz a údržbu objektu. **Projektant** se seznámí s investičním záměrem, připraví studii, kterou diskutuje s investorem následně a rozpracovává a připravuje další stupně projektové dokumentace — územní rozhodnutí, dokumentace ke stavebnímu povolení a výsledný realizační projekt, podle kterého se pak stavba realizuje. Projektant pak často působí i jako **autorský dozor** při realizaci stavby. Samotnou realizaci stavby má na starosti **zhotovitel**, který má asi v průběhu stavby nejvýraznější roli, protože fyzicky zhmotňuje představy ostatních účastníků stavby ve výsledné dílo. Zástupcem zhotovitele na stavbě je pak **stavbyvedoucí**, který mimo jiné vede stavební deník, upozorňuje na změny oproti projektu, připravuje podklady k předání díla, včetně zkoušek, revizí, certifikátů a dalších dokumentů a vede stavbu až ke kolaudaci.

Specifickou rolí při obnově památkově chráněných staveb je samozřejmě **památkář**. Památkáře lze v České republice rozdělit do dvou skupin — na odborné, zastoupené pracovníky Národního památkového ústavu (NPÚ) — a výkonné, kteří jsou zastoupeni úředníky obcí s rozšířenou působností.

Památkář by měl být s projektem a investičním záměrem na chráněném objektu seznámen v co možná nejranější fázi, aby mohl závčas stanovit hodnoty a priority, které má projekt respektovat a akcentovat a předcházet tak možným konfliktům v pokročilejších fázích projektu a během realizace. Dále s **projektantem** návrh průběžně konzultuje, následně píše odborné vyjádření, respektive závazné stanovisko k projektové dokumentaci. V průběhu realizace se účastní kontrolních dnů stavby, schvaluje pohledově exponované prvky, respektive části stavby, které mají vliv na hodnoty, které jsou předmětem památkové péče a ochrany. V ideálním případě by měl i památkář sledovat fungování objektu po obnově a získat tak zpětnou vazbu na použitá řešení.

Technický dozor se seznamuje s projektovou dokumentací, s požadavky dotčených orgánů, smluvními vztahy v rámci stavby, připravuje předání staveniště, dohlíží na průběh stavby a upozorňuje na odlišnosti či změny vynucené skutečným průběhem prací. Organizuje kontrolní dny stavby, pořizuje pravidelnou fotodokumentaci a přebírá konstrukce, které budou během stavby skryty. Dělá dílčí přejímky jednotlivých funkčních celků a následně i přejímá celé dílo. Poskytuje součinnost při kolaudaci a měl by být i rádcem a partnerem investora při rozjetí běžného provozu objektu.

Technický dozor je zároveň tak trochu diplomatem, který v průběhu stavby zprostředkovává komunikaci mezi investorem, zhotovitelem, památkářem a projektantem. Při práci na památkách musí mít k tomuto druhu objektů vztah, respektive musí být schopen vnímat památkové hodnoty chráněné stavby. To se odráží nejen na znalosti použitých technologií a materiálů, ale také by měl klást důraz na zdánlivě nepodstatné detaily, které jsou, narozdíl od novostaveb, u památek mnohem důležitější pro celkový výsledný obraz díla (např. nepoužívat vruty s křížovou hlavou u historických kování oken a dveří). Jako technický dozor se většinou setkávám se stavbou v okamžiku, kdy už je hotový projekt, je vybrán dodavatel a má se začít stavět a s tímto stavem v podstatě dál pracuji. Základem dobře zvládnuté rekonstrukce je především kvalitní předprojektová a projektová příprava, kterou může ovlivnit zejména investor. Ten by měl již při výběru projektanta zohlednit, že obnova památkově chráněných budov je téměř samostatná disciplína, která se v mnohém liší od běžných staveb, a projektant, který má zpracovávat projektovou dokumentaci pro obnovu památky, by s touto činností měl mít předešlé zkušenosti.

Technický dozor by měl být také všímavý a vnímat stavbu v celém kontextu jejího vzniku a vývoje a měl by také umět stavebníkovi vysvětlit, že ani aktuálně probíhající obnova není navěky a je nutné na ni navázat běžnou údržbou, protože tradiční stavební materiály používané na památkách vyžadují pravidelný cyklus údržby. Z tohoto pohledu jsou nejcitlivější především dřevěné prvky — ať už výplně otvorů (okna a dveře), nebo konstrukční prvky vikýřů, arkýřů, přístřešků a střech, které mohou být poškozené zatékáním nebo kondenzací vody v konstrukcích. U historického objektu je

důležité i správně větrat a sledovat počasí. Okenní otvory bývaly dříve umisťovány tak, aby dobře fungovalo provětrání interiéru. Sklepy a základové zdivo často odvětrávaly speciální průduchy nebo šachty, jejichž smyslem bylo, aby z budovy odcházela vlhkost, která stavebním konstrukcím prakticky vždy jen škodí, a které byly často během pozdějších rekonstrukcí zničeny, nebo zazděny.

Dalším příkladem může být dlouhodobé ošetřování nově osazených nebo repasovaných oken. Barva má životnost 5–7 let podle typu barvy, orientaci ke světovým stranám a míry exponování přírodním vlivům. Pote je nutné provést osvěžení nebo obnovení nátěrů, případně seřízení vyrovnaní svěšených křídel a podobně. To ostatně platí i pro moderní dřevěná eurookna, i ta potřebují průběžnou údržbu, mají-li mít dlouhou životnost. Dále pak třeba povrchové úpravy fasád a kamenických prvků, tyto exponované části staveb vyžadují přetření, nebo lokální opravu v intervalu řádově 5–10 let.

Přínosem takovéto průběžné péče a správného užívání památkového objektu jsou především výrazně nižší celkové investiční náklady, řekněme v horizontu jedné generace, kdy celková rekonstrukce neudržovaného objektu bude v řádech několika desítek milionů, zatímco průběžná údržba by stála řádově statisíce korun ročně. Díky průběžné údržbě totiž ani po delším čase nedojde k úplnému znehodnocení poškozených konstrukcí a materiálů, protože je jednoduše nenecháme bez povšimnutí odžít, ale naopak zajistíme, aby původní prvek mohl i nadále fungovat. Toto je obzvlášť důležité u autenticky dochovaných historických stavebních prvků a konstrukcí, jejichž degradace znamená nenávratnou ztrátu památkových hodnot objektu.

Jedním z důvodů, proč jsou v současnosti více k vidění výrazné a rozsáhlé rekonstrukce, místo drobných oprav a průběžné údržby objektů, je bezpochyby systém získávání financí na rekonstrukce památek a dotační politika. Zároveň na to mají do jisté míry mají vliv i zákony zadávání veřejných zakázek, kdy je pro majitele a správce objektů obtížné zadávat drobné práce konkrétnímu řemeslníkovi, a do jisté míry to může být ovlivněno i zvyšujícím se nedostatkem kvalifikovaných řemeslníků, kteří by měli zkušenost s prací na památkových objektech.

Tento nedostatek je dán především přístupem společnosti ke vzdělávání v posledních desetiletích a tím, že jsme trochu zapomněli na rčení, že řemeslo má zlaté dno. A tradiční stavební řemesla jsou v podstatě základním předpokladem toho, abychom byly schopni o nemovité památky dlouhodobě dobře pečovat a uchovat je i pro další generace v podobě, v jaké je naši předkové postavili.

Ale i stavebnictví samo se během doby značně zprůmyslnilo. Počínaje výrobou a použitím novodobých materiálů, jako jsou zdící prvky, sádkokartony, izolace a podobně. Zpracování, nebo spíš montáž těchto materiálů je relativně jednoduché, nevyžaduje tolik řemeslné dovednosti a zároveň k tomu existuje spousta pomůcek, které práci velmi zjednodušují. Vzhled staveb je tak dán v podstatě strojním opracováním a mizí z něj stopy lidské práce. Uplatnění tradičních řemesel se tak snižuje vzhledem k neustálé poptávce po rychlejší a levnější výstavbě, kterou zajišťují právě moderní technologie a materiály. Tudíž klasicky vyučený zedník, který umí kvalitně zdít z kamene nebo dokáže z cihel vyzdít klenbu, tak v podstatě vyjma památkových staveb uplatnění u běžných investorů nenajde, respektive nenajde uplatnění těchto dovedností a dělá to běžné, soudobé „řemeslo“.

Tím pádem se tato snaha po modernizaci postupně čím dál víc projevuje i při navrhování a provádění stavebních prací na památkách, protože se dříve běžné stavební činnosti, jako je dozdivání smíšeného zdiva, nebo příprava a zpracování vápenných materiálů přímo na stavbě, stává anachronismem, který stavební firmy jednoduše neumějí realizovat.

Zde bych se ještě jednou vrátil k úvodu — když stavebník vybírá projektanta, tak by měl pro obnovu historických objektů vybírat raději někoho, kdo má s tradičním stavitelstvím zkušenosti, a který zná tradiční materiály a postupy a jejich chování se v čase. Zdánlivé výhody rychlejších a levnějších nových technologií s sebou totiž často nesou i mnoho nových, často netušených problémů v podobě méně prodyšných nebo dlouhodobě se jinak chovajících a stárnoucích materiálů, které mohou postupně degradovat ostatní, často autentické a chráněné části památky. Zde stále platí zásada, že by historické objekty měly být obnovovány pokud možno stejnými postupy a materiály, kterými byly původně postaveny.

Současné stavebnictví by nemělo vyjma statického zajištění objektu, případně nutných instalací souvisejících s novým využitím objektu přinášet do historických staveb svévolně a neopodstatněně nové prvky. Důležitou otázkou je i takzvaná reverzibilita zásahů, čili hledání takových technických řešení, která umožní do budoucna odstranění nových zásahů bez poškození původních částí stavby a návrat k dřívějšímu stavu. Běžným příkladem staticky nutných opatření je například protézování dřevěných prvků stropů či krovů, které se mohou ocitnou i v pohledově exponovaném stavu. Zde se setkáváme často se dvěma odlišnými přístupy — nahrazení poškozených částí pomocí celodřevěných tesařských konstrukcí, anebo mnohem jednodušším a rychlejším použitím kovových spojovacích prvků, např. v podobě závitových tyčí. Současná památková péče běžně pracuje s oběma přístupy a argumentuje například tím, že kovové prvky umožní snadnější opravu stejného poškození do budoucna. Zde si kladu otázku, proč vůbec předpokládat, že k tomu poškození opět dojde, místo aby se vynaložila snaha na zamezení toho, aby se opakovala situace, která degradaci

způsobila — například pravidelnou údržbou střešních žlabů a kontroly krytiny. Na druhou stranu naši předkové si s protézováním poškozených částí konstrukcí tak, jak ho používáme dnes, moc hlavu nedělali a nahrazovali poškozené prvky, případně i celé konstrukce novými.

Během stavby se také často setkáváme s neočekávanými situacemi, které nebyly během přípravy projektu známy. Čím podrobnější je předprojektová a projektová příprava, tím snadnější je pak průběh samotné realizace a tím méně věcí nás může překvapit. Alfou i omegou je zde především kvalitní zaměření. U historických objektů téměř vždy platí, že žádný úhel není pravý, žádná zeď nemá stejnou tloušťku v celém svém průběhu. Exaktní zaměření nám také umožní rozklíčovat různé fáze výstavby, technologické spáry nebo statické poruchy a předcházet problémům, které by znamenaly hledání jiných řešení v průběhu stavby.

Obecně je překvapující, že i mnoho našich významných památek nemá ani dobře zpracovaný stavebně-historický průzkum, nemluvě o stavebně-technickém průzkumu, který by byl podkladem projektových prací. Technický průzkum totiž není v předprojektové přípravě moc pevně ukotven, přestože by na něj měly správně navazovat další specializované průzkumy, jako je mykologický, nebo vlhkostní průzkum. Z hlediska průzkumné činnosti je určitě potřeba objekt zhodnotit po statické stránce, ale dobré je také zmapovat například trasy a možnosti využití komínových těles, ať už pro vytápění nebo pro vedení jiných technických instalací.

Smysl má také důkladný vizuální průzkum, kdy zpracovatel projektu podrobně projde objekt a podle lokálních trhlin, nerovností stěn, různých struktur omítek a dalších anomálií může identifikovat místa, kde byly v minulosti bourané nebo dozdivané konstrukce, kde jsou zazděné otvory a podobně, čímž se dá závčas odhalit mnoho potenciálních problémů předcházet komplikacím během realizace stavby. V minulosti bylo mnoho stavebních zásahů prováděno řekněme tak trochu partyzánským způsobem, kdy docházelo k tomu, že byly stavěny nové zdi bez vybudování základů, nebo byla nová zeď v patře postavena na stropní konstrukci, aniž by byl tento strop posílen a podobně. Kvalitní předprojektová příprava a průzkumy mají tedy velký význam a rozhodně nejde o vyhozené peníze, pokud se tím dá zamezit nechtěným překvapením a komplikacím v průběhu stavby.

Na půdách se dají například často najít původní okna nebo části fasády, které se dochovaly v původním vzhledu, protože byly později překryté novějšími konstrukcemi střech a podobně. Z těchto autentických nálezů je tak možné odvodit podobu nově navrhovaných prvků. Bohužel často se stává, že se takovéto detaily opomenou a během rekonstrukce tak vznikají jakési novotvary, na základě našeho přání nebo domněnek, které pak neodpovídají vzhledu nebo funkci autentický dochovaných originálů. Zároveň si ale myslím, že repliky obnovovaných stavebních prvků bychom sice měli dělat tak, abychom se co nejvíce přiblížili jejich původnímu

vzhledu, ale zároveň aby bylo možné za dalších 50, nebo 100 let rozlišit, jestli se dívá na okno z roku 1870, nebo 2020. Nevím, jestli stejný názor sdílejí i památkáři, ale myslím si, že každá doba nese své specifické znaky a rysy, a že naším úkolem je umět stavby obnovit tak, aby generace poznali, z jaké doby ten který prvek je, protože jinak bychom smazali stopy stavební historie a vývoje objektu.

Technische Bauüberwachung bei der Sanierung von Denkmälern

Lukáš Kružík

Um den Lesern einen Einblick in die spezifische Rolle der technischen Überwachung im Prozess der Erneuerung von Baudenkmälern zu geben, ist es zunächst erforderlich, die Rollen der einzelnen Teilnehmer am Bauprozess zu definieren. Im Folgenden möchte ich erörtern, wie sich die Arbeit der Technischen Überwachung beim Wiederaufbau von Denkmälern von der Arbeit an gewöhnlichen Gebäuden unterscheidet, was die Ursachen für diese Unterschiede sind und welche Besonderheiten bei der Vorbereitung und Durchführung von Projekten zur baulichen Sanierung von Kulturdenkmälern bestehen.

In erster Linie ist es vor allem der **Bauherr (Investor)**, der das Bauvorhaben und die Bauvorgabe vorlegt, den Planer und den Auftragnehmer, die technische Überwachung, den Koordinator für Arbeitssicherheit und andere Personen auswählt. Der Bauherr nimmt während der Bauphase an Baubesprechungen teil, genehmigt eventuelle Änderungen und übernimmt das fertige Werk und sollte sich mit den Betriebs- und Wartungsanforderungen des Gebäudes vertraut machen. Der **Planer** macht sich mit dem Investitionsplan vertraut, erstellt eine Vorplanung, die er anschließend mit dem Bauherrn bespricht und die nächsten Etappen der Planungsunterlagen ausarbeitet und vorbereitet — Entwurfsplanung, Genehmigungsplanung und die endgültigen Ausführungsunterlagen, nach denen der Bau dann realisiert wird. Der Planer ist dann als die sgn. **Bauüberwachung** durch den Bauplaner bei der Ausführung des Bauvorhabens tätig. Der **Auftragnehmer** ist für die tatsächliche Ausführung des Bauwerks zuständig, was wahrscheinlich auf den ersten Blick die wichtigste Rolle während des Bauprozesses ist, da er die Ideen der anderen Baubeteiligten physisch in das endgültige Werk umsetzt. Der Vertreter des Auftragnehmers auf der

Baustelle ist der **Bauleiter**, der u. a. das Bautagebuch führt, auf Änderungen des Projekts hinweist, Unterlagen für die Übergabe der Leistungen, einschließlich Prüfungen, Abnahmen, Bescheinigungen und anderer Dokumente, vorbereitet und die Bauarbeiten bis zur Bauabnahme leitet.

Eine besondere Rolle bei der Erneuerung von denkmalgeschützten Gebäuden spielt natürlich der **Denkmalpfleger**. In der Tschechischen Republik lassen sich die Denkmalpfleger in zwei Gruppen einteilen: die Fachleute, vertreten durch die Mitarbeiter des Nationalen Instituts für die Denkmalpflege (NPÚ), und die Exekutive, vertreten durch die Beamten der Gemeinden mit erweitertem Wirkungsbereich. Der Denkmalpfleger sollte so früh wie möglich mit dem Projekt und dem Investitionsvorhaben für das geschützte Objekt vertraut gemacht werden, um frühzeitig die Werte und Prioritäten festzulegen, die durch das Projekt respektiert und betont werden sollen, und so mögliche Konflikte in den fortgeschrittenen Phasen des Projekts und während der Umsetzung zu vermeiden. Er bespricht den Entwurf auch kontinuierlich mit dem Planer und verfasst dann eine fachliche Stellungnahme oder eine verbindliche Stellungnahme zu den Planungsunterlagen. Bei der Umsetzung nimmt er an den Baubesprechungen teil, genehmigt visuell exponierte Elemente, bzw. solche Gebäudeteile, die die zu erhaltenden und unter dem Denkmalschutz stehende Werte beeinflussen. Idealerweise sollte der Denkmalpfleger auch die Funktionsweise des Gebäudes nach der Erneuerung im Auge halten und so ein Feedback zu den angewandten Lösungen erhalten.

Der **technische Überwachung** macht sich mit den Planungsunterlagen, den Anforderungen der zuständigen Behörden und den vertraglichen Beziehungen innerhalb des Bauvorhabens vertraut, bereitet die Übergabe der Baustelle vor, überwacht den Baufortschritt und weist auf Abweichungen oder Änderungen hin, die sich aus dem tatsächlichen Baufortschritt ergeben. Diese Person organisiert Baubesprechungen, führt eine regelmäßige Fotodokumentation durch und übernimmt Bauwerke, die während der Bauarbeiten verdeckt werden. Sie führt eine Teilabnahme einzelner Funktionseinheiten durch und nimmt anschließend das Gesamtwerk ab. Sie bietet Unterstützung im Bauabnahmeverfahren und sollte auch ein Berater und Partner des Bauherrn bei der Aufnahme des üblichen Betriebs des Gebäudes sein.

Die technische Überwachung ist auch so etwas wie ein Diplomat, der während des Bauprozesses die Kommunikation zwischen dem Bauherrn, dem Bauunternehmer, dem Denkmalpfleger und dem Planer vermittelt. Bei Arbeiten an Denkmälern muss er eine Beziehung zu dieser Art von Gebäuden haben oder in der Lage sein, die Denkmalwerte des geschützten Gebäudes zu erkennen. Dabei geht es nicht nur um die Kenntnis der verwendeten Technologien und Materialien, sondern auch um die Beachtung scheinbar unwichtiger Details, die im Gegensatz zu Neubauten viel wichtiger für das Gesamtbild des Werkes sind (z. B. keine Kreuzschlitzschrauben für historische Fenster- und

Türbeschläge). Als technische Überwachung bin ich mit dem Bau erst vertraut gemacht, wenn die Planung bereits abgeschlossen ist, ein Auftragnehmer ausgewählt wurde und der Bau kurz vor dem Beginn steht, und mit diesem Status arbeite ich im Grunde weiter. Die Grundlage für eine gelungene Sanierung ist in erster Linie eine gute Vorplanungs- und Planungsvorbereitung, die vor allem vom Bauherrn beeinflusst werden kann. Schon bei der Auswahl des Planers sollte er berücksichtigen, dass die Sanierung denkmalgeschützter Gebäude fast eine eigene Disziplin ist, die sich in vielerlei Hinsicht von gewöhnlichen Gebäuden unterscheidet, und dass der Planer, der die Planungsunterlagen für die Sanierung eines Denkmals erstellen soll, über frühere Erfahrungen in dieser Tätigkeit verfügen sollte.

Der technische Überwacher sollte auch aufmerksam sein und das Gebäude in seinem gesamten Entstehungs- und Entwicklungskontext wahrnehmen und dem Bauherrn erklären können, dass auch die aktuelle Erneuerung nicht für immer ist und eine regelmäßige Wartung erforderlich ist, da die traditionellen Baumaterialien, die bei Denkmälern eingesetzt werden, einen regelmäßigen Wartungszyklus erfordern. Unter diesem Gesichtspunkt sind vor allem die Holzelemente am empfindlichsten — sei es die Füllung von Öffnungen (Fenster und Türen) oder die Strukturelemente von Gauben, Erkern, Abdeckungen und Dächern, die durch Undichtigkeiten oder Kondensation in den Strukturen beschädigt werden können. Für ein historisches Gebäude ist es auch wichtig, richtig zu lüften und das Wetter im Auge zu halten. Die Fensteröffnungen waren früher so angebracht, dass die Innenbelüftung gut funktionierte. Keller und Grundmauern wurden oft durch spezielle Öffnungen oder Schächte belüftet, deren Zweck es war, die für die Bausubstanz fast immer schädliche Feuchtigkeit abzuhalten, und die bei späteren Sanierungen oft zerstört oder zugemauert wurden.

Ein weiteres Beispiel ist die langfristige Behandlung von neu eingebauten oder renovierten Fenstern. Anstriche haben eine Lebensdauer von 5–7 Jahren, je nach Art des Anstrichs, Ausrichtung nach den Himmelsrichtungen und Grad der Witterungseinflüsse. Eine Auffrischung oder ein neuer Anstrich oder eine Anpassung der Ausrichtung durchhängender Fensterflügel usw. ist erforderlich. Dies gilt auch für moderne Euro-Holzfenster, die ebenfalls eine ständige Wartung benötigen, um eine lange Lebensdauer zu gewährleisten. Außerdem ist auch erneute Oberflächenbehandlung von Fassaden und Steinelementen erforderlich, diese exponierten Gebäudeteile müssen in Abständen von 5–10 Jahren neu gestrichen oder lokal repariert werden.

Der Beitrag einer solchen kontinuierlichen Pflege und ordnungsgemäßen Nutzung des denkmalgeschützten Objektes liegt in erster Linie in den deutlich niedrigeren Gesamtinvestitionskosten, etwa im Horizont einer Generation, wenn die Gesamtsanierung eines nicht gepflegten Objekts in der Größenordnung von mehreren zehn Millionen liegt, während die

laufende Instandhaltung Hunderttausende von Kronen pro Jahr kosten würde. Denn dank der kontinuierlichen Pflege werden die beschädigten Strukturen und Materialien auch nach längerer Zeit nicht völlig verfallen, weil wir sie nicht einfach unbemerkt lassen, sondern dafür sorgen, dass das ursprüngliche Element weiter funktionieren kann. Dies ist besonders wichtig für authentisch erhaltene historische Bauelemente und Bauwerke, deren Zerstörung einen unwiderruflichen Verlust des kulturellen Wertes des Gebäudes bedeutet.

Einer der Gründe dafür, dass bedeutende und umfangreiche Sanierungen anstelle kleinerer Reparaturen und der laufenden Instandhaltung von Gebäuden heute stärker in Erscheinung treten, ist zweifellos das System zur Beschaffung von Finanzmitteln für die Sanierung von Denkmälern und die Subventionspolitik. Gleichzeitig kann auch das Vergaberecht, das es Eigentümern und Verwaltern von Gebäuden erschwert, kleinere Arbeiten an einen bestimmten Handwerker zu vergeben, einen gewissen Einfluss haben, und bis zu einem gewissen Grad kann dies auch durch den zunehmenden Mangel an qualifizierten Handwerkern mit Erfahrung in der Arbeit an historischen Gebäuden beeinflusst werden.

Dieser Mangel ist vor allem auf die gesellschaftliche Einstellung zur Bildung in den letzten Jahrzehnten und die Tatsache zurückzuführen, dass wir das Sprichwort „Das Handwerk hat goldenen Boden“ ein wenig vergessen haben. Und das traditionelle Bauhandwerk ist im Grunde die Grundvoraussetzung, um unbewegliche Denkmäler langfristig zu pflegen und für künftige Generationen in der Form zu erhalten, wie unsere Vorfahren sie gebaut haben.

Aber auch das Baugewerbe selbst hat sich im Laufe der Zeit stark industrialisiert. Angefangen bei der Herstellung und dem Einsatz moderner Materialien wie Mauerwerk, Gipskartonplatten, Dämmstoffe und so weiter. Die Verarbeitung bzw. der Einsatz dieser Materialien ist relativ einfach, erfordert nicht so viel handwerkliches Geschick, und gleichzeitig gibt es viele Werkzeuge, die die Arbeit wesentlich erleichtern. Das Erscheinungsbild der Gebäude wird also im Wesentlichen durch die maschinelle Bearbeitung bestimmt, und die Spuren menschlicher Arbeit gehen verloren. Die Verwendung traditioneller Handwerkstechniken nimmt daher ab, da die moderne Technik und die modernen Materialien immer schnellere und billigere Bauarbeiten ermöglichen. So wird ein klassisch ausgebildeter Maurer, der Steinmauerwerk oder Ziegelgewölbe mit Qualität bauen

kann, außer für denkmalgeschützte Gebäude, keinen Platz bei gewöhnlichen Bauherren finden, bzw. er wird keine Verwendung für diese Fähigkeiten finden und wird das übliche, zeitgenössische „Handwerk“ ausüben.

So macht sich dieser Modernisierungsdrang allmählich auch bei der Planung und Ausführung von Bauarbeiten an Baudenkmalern bemerkbar, denn früher übliche Bautätigkeiten wie das Mauern von Mischmauerwerk oder die Aufbereitung und Verarbeitung von Kalkmaterialien auf der Baustelle werden zu einem Anachronismus, den die Bauunternehmen einfach nicht mehr umsetzen können.

An dieser Stelle möchte ich noch einmal auf die Einleitung zurückkommen — wenn ein Bauherr einen Planer auswählt, sollte er jemanden bevorzugen, der Erfahrung mit traditionellem Bauen hat und der die traditionellen Materialien und Verfahren und ihr Verhalten im Laufe der Zeit kennt. Die offensichtlichen Vorteile schnellerer und billigerer neuer Technologien bringen nämlich oft viele neue, oft ungeahnte Probleme mit sich, in Form von weniger atmungsaktiven oder sich langfristig anders verhaltenden und alternden Materialien, die andere, oft authentische und geschützte Teile des Denkmals allmählich beeinträchtigen können. Hier gilt nach wie vor der Grundsatz, dass historische Gebäude so weit wie möglich mit denselben Methoden und Materialien saniert werden sollten, mit denen sie ursprünglich gebaut wurden.

Das derzeitige Bauwesen sollte keine neuen Elemente in historische Gebäude willkürlich und ungerechtfertigt einbringen, es sei denn, es handelt sich um die statische Sicherung des Gebäudes oder um notwendige Installationen im Zusammenhang mit der neuen Nutzung des Gebäudes. Ein wichtiges Thema ist auch die so genannte Reversibilität von Eingriffen, d. h. die Suche nach technischen Lösungen, die es ermöglichen, neue Eingriffe in der Zukunft zu entfernen, ohne die ursprünglichen Teile des Gebäudes zu beschädigen, und den vorherigen Zustand wiederherzustellen. Ein häufiges Beispiel für bautechnisch notwendige Maßnahmen ist der Einsatz von Prothesen bei hölzernen Deckenelementen oder Dachstühlen, die sich in einem visuell exponierten Zustand befinden können. Dabei werden oft zwei verschiedene Wege beschritten: der Ersatz der beschädigten Teile durch ein Zimmerwerk aus Vollholz oder die viel einfachere und schnellere Verwendung von Metallverbindungselementen wie Gewindestangen. Die zeitgenössische Denkmalpflege arbeitet häufig mit beiden Methoden, beispielsweise mit dem Argument, dass Metallelemente es einfacher machen, denselben Schaden in Zukunft zu reparieren. Hier stellt sich die Frage, warum man überhaupt davon ausgeht, dass sich der Schaden wiederholen wird, anstatt sich darum zu bemühen, eine Wiederholung der Situation, die den Schaden verursacht hat, zu verhindern — zum Beispiel durch regelmäßige Wartung der

Dachrinnen und Inspektion der Dacheindeckung. Andererseits haben sich unsere Vorfahren nicht so sehr darum gekümmert, beschädigte Teile von Bauwerken mit Prothesen zu versehen, wie wir es heute tun, sondern haben beschädigte Elemente oder sogar ganze Bauwerke durch neue ersetzt.

Während der Bauarbeiten kommt es häufig zu unerwarteten Situationen, die bei der Projektvorbereitung nicht bekannt waren. Je detaillierter die Vorbereitung der Vorplanung und Planung ist, desto einfacher ist der Umsetzungsprozess und desto weniger können wir von Dingen überrascht werden. Das A und O ist hier vor allem eine gute Vermessung. Bei historischen Gebäuden ist es fast immer so, dass kein Winkel stimmt und keine Wand überall gleich dick ist. Eine genaue Vermessung ermöglicht es uns auch, verschiedene Bauphasen, technologische Fugen oder statische Fehler zu erkennen und Probleme zu vermeiden, die eine Suche nach anderen Lösungen während des Baus erfordern würden.

Generell ist es überraschend, dass viele unserer bedeutenden Denkmäler nicht einmal über ein gut verarbeitete Bauhistorische Untersuchung verfügen, ganz zu schweigen von einer Bautechnischer Untersuchung, welche die Grundlage für die Planungsarbeiten bilden würde. Die technische Untersuchung ist in der Tat nicht sehr fest in der Vorplanung verankert, obwohl sie durch andere spezialisierte Untersuchungen wie mykologische oder feuchtigkeitsbezogene Untersuchungen ergänzt werden sollte. Was die Untersuchungstätigkeit betrifft, so muss das Gebäude natürlich statisch bewertet werden, aber es ist auch sinnvoll, z. B. die Wege und Nutzungsmöglichkeiten der Schornsteine zu erfassen, sei es für die Heizung oder für andere technische Anlagen.

Sinnvoll ist auch eine gründliche visuelle Untersuchung, bei der der Planer das Gebäude eingehend untersucht und anhand von lokalen Rissen, Unebenheiten in den Wänden, verschiedenen Putzstrukturen und anderen Anomalien feststellen kann, wo in der Vergangenheit Konstruktionen abgerissen oder nachgebaut wurden, wo sich zugemauerte Löcher und Ähnliches befinden, was viele potenzielle Probleme frühzeitig aufdecken und Komplikationen während des Bauprozesses verhindern kann. In der Vergangenheit wurden viele Baumaßnahmen sozusagen auf Partisanenart durchgeführt, indem neue Wände ohne Fundamente errichtet wurden oder eine neue Wand auf eine Deckenkonstruktion aufgesetzt wurde, ohne die Decke zu verstärken, usw. Eine gute Vorplanung und Untersuchungen sind daher von großer Bedeutung und sicherlich keine Geldverschwendung, wenn dadurch unerwünschte Überraschungen und Komplikationen während des Baus vermieden werden können.

Auf Dachböden beispielsweise lassen sich oft noch originale Fenster oder Fassadenteile finden, die in ihrem ursprünglichen Aussehen erhalten geblieben sind, weil sie später von neueren Dachkonstruktionen usw. überdeckt wurden. Aus diesen authentischen Befunden lässt sich also

die Form der neu gestalteten Elemente ableiten. Leider kommt es oft vor, dass solche Details ausgelassen werden und bei der Sanierung eine Art Nachbildung entsteht, die auf unseren Wünschen oder Annahmen beruht und die dann nicht dem Aussehen oder der Funktionalität der authentisch erhaltenen Originale entspricht. Aber gleichzeitig denke ich, dass wir Nachbildungen von restaurierten Bauelementen zwar so anfertigen sollten, dass sie ihrem ursprünglichen Aussehen so nahe wie möglich kommen, aber gleichzeitig sollte es möglich sein, in weiteren 50 oder 100 Jahren zu unterscheiden, ob man ein Fenster von 1870 oder von 2020 betrachtet. Ich weiß nicht, ob die Denkmalpfleger das genauso sehen, aber ich denke, dass jede Epoche ihre eigenen Besonderheiten und Merkmale hat und dass es unsere Aufgabe ist, Gebäude so zu sanieren, dass die Generationen erkennen können, aus welcher Epoche ein bestimmtes Element stammt, denn sonst würden wir die Spuren der Geschichte und der Entwicklung des Gebäudes auslöschen.



/CZ/

Konferenční přednáška



/AT/

Konferenzvortrag

Jan Knorr



/CZ/

Restaurátor a pedagog, v letech 1984–1989 vedl restaurátorské oddělení v Moravské galerii. Restaurátorské práce pro Brno — výmalba kupole kostela s Loretou u Minoritů, fresky ve sněmovním sále Nové radnice v Brně. Od roku 2005 vedoucí oboru Konzervování a restaurování malířských technik na SSUD a VOŠ v Brně.

/AT/

Der Restaurator und Pädagoge leitete von 1984–1989 die Restaurierungsabteilung der Mährischen Galerie. Restaurierungsarbeiten für Brünn — Bemalung der Kuppel der Kirche mit Loreto bei den Minoriten, Fresken in der Aula des Neuen Rathauses in Brünn. Seit 2005 Leiter der Abteilung für Konservierung und Restaurierung von Maltechniken bei der mittleren Kunst-Design-Schule und der höheren Fachoberschule in Brünn.



Restaurátorské průzkumy a realizace

Jan Knorr

K zachování památkové autenticity není třeba moc peněz, ale dostatek času. Pojem restaurátor v tomto kontextu chápu jako pojmenování vztahu k památce v procesu její památkové obnovy bez ohledu na to, ze které profese přicházíme.

Životem lze projít, nebo putovat. Vykonat životní pouť znamená vnímat duchovní síly a věřit v jejich svrchovanou moc nad hmotným světem. Díky tomuto nadání víry byla proměněna prostá materie země rukama řemeslníků a umělců na díla oslavující krásu rovnováhy života, jiskry genia, jehož plamen v syrovém vesmíru jsme povinni udržovat. Jestliže se antičtí myslitelé tázali „proč věci existují?“, v 18. století změnila svět newtonovská otázka, „jak existují?“. Dnes, ve věku technologií, promýšlíme nebo lépe řečeno propočítáváme, prostřednictvím terabytů dat, pravidla budoucnosti. Celistvost reálnosti a idejí — syntézu, vystřídala analýza matematicky přesné pravděpodobnosti. V zásadě jde především o to, „kolik čeho je?“ Proto umění přestává být zjevením obraznosti vnitřní, duchovní krystalizace. A nahlíženo z vnějšku, je většinou společností přijímáno spíše pro svou technickou a v poslední době i technologickou originalitu.

Prosím, tedy k věci: tři pilíře profesní autority jsou — morální bezúhonnost, profesní etika a odborná erudice, přičemž etiku v kontextu památkové péče lze označit jako přímou a neúčinnější ochranu památky. O profesionální etice vědí snad všichni restaurátoři díky povaze odborného vzdělání, které na všech úrovních dodnes staví na osobní odpovědnosti za svěřené dílo. Benátská charta etiku vymezuje především jako odpovědný vztah k dílu, zejména skrze technologickou kázeň. Přirozeně, etika oboru má kořeny mnohem starší, váží se prvotně k cechovnímu uspořádání, kde hlavním smyslem byla vzájemná podpora a prosazování zájmů profese navenek.

Restaurování vyšlo z volného umění a proto bylo donedávna chápáno a stále je respektováno jako tvůrčí práce, i když pevně svázaná profesní kázní a oddaností restaurovanému dílu. Podobně jako u lékařů, je cílem léčby zdraví pacienta, je ideálem restaurování zachování či obnovení

umělecké a památkové autenticity díla. Cesta k jejímu dosažení je naše práce, pod kterou jsme trvale podepsáni. Je-li etika cestou k autenticitě, je náš cíl mnohoznačný, závislý na konkrétně uplatňované metodice pojetí památkové hodnoty a vnějších okolnostech restaurátorského procesu. Je to současný, ale i historický stav. Od počátku, kdy byla hledána a poprvé definována kategorie památkové hodnoty v Evropě poloviny 19. století, byla autenticita hmotného uměleckého díla viděna nejprve jako slohově čistá, neposkrvněná forma, která se ale časem ztrácí pod nánosy dalších kulturních vrstev. V tomto ohledu bylo hlavním úkolem restaurování očištění díla od všech těchto nepůvodních materiálů. Avšak ještě za života autora této myšlenky, velkého, lze říci až kultovního francouzského architekta — památkáře Eugena Emmanuela Violleta-le-Duc. Poté, co stačil takto očistit řadu významných Francouzských středověkých kostelů, včetně Pařížského Notre-Dame od novějších nánosů, jiní myslitelé, teoretici a filozofové jako John Ruskin, Georg Dehio a Alois Riegl odmítli tento purismus obnovy památek, přičemž autenticitu naopak spatřovali v neúplnosti a přirozeném chátrání materiální formy díla. Riegl dále posuzuje památku především skrze její možnou aktuální společenskou funkci, podle níž je třeba také přistoupit k její obnově.

Je to kruh, ve kterém se dodnes vytvářejí památkové koncepce restaurování. U nás se na realizaci obnovy kulturních památek podílí legislativní a odborné státní orgány v mezích památkového zákona, jehož novelizace léta naráží na odbornou kritiku včetně té, která je dnes na stole. Hledání koncepce památkové obnovy je kolektivní rozhodování, tedy pěstování mezioborové komunikace. Úspěch v daných případech závisí především na schopnosti si včas a fundovaně klást otázky, na které jsme ochotni korektně reagovat a z nichž vyvozené závěry nemají vlastní podstatu památkové hodnoty restaurovaného díla. Tento proces má svá přirozená úskalí. Bezvýhradně respektovaná až glorifikovaná autorita vede ostatní cestou k cíli, sice s vyššími ambicemi, nastoluje ale nezřídka nepatřičně nadřazený vztah vůči památce. Podřídit odpovědnost k pravomoci spolurozhodování této autoritě skrývá nebezpečí památkového despotismu se všemi důsledky. Tam, kde naopak autorita chybí, je občas pohodlné osobní odpovědnost bez komplikací připojit ke kolektivně přijímanému dogmatu, důsledkem jsou řešení jen přibližná, alibistická nebo administrativní. V obou případech je nějakým způsobem zneužívána památka i profese. O cílech restaurování je třeba více diskutovat a to i s uživatelem památky, jeho potřeby mají stejnou váhu jako hledisko čistě památkové nebo technologické, navíc má vliv na prezentační formu. Jde nepochybně o zachování živého vztahu společnosti, nebo její části k tomuto odkazu. Definováním užitné hodnoty zajistíme důležitý aspekt smyslu pro její následující existenci. A navíc, žádná památková teorie není předem, sama o sobě, jednoznačně bezriziková z hlediska soudu budoucnosti. Pro restaurátora, jakkoli zkušeného a vždy znovu, ještě před započítím restaurování, je zásadní památkový koncept, společné vytváření prostoru pro otázky směřující k porozumění individualitě díla, nalézání rovnováhy mezi hodnotami užitnými, uměleckými, památkovými a technickými.

Myslím, že právě toto je nezastupitelná role památkářské profese. Protože většinu času spotřebuje kostrbatá administrace na samém počátku a následný skluz pak tlačí na zhotovitele — nezřídka se na důležité otázky přichází až „s křížkem po funuse“. Případné korekce rozhodnutí ve prospěch památky jsou během realizace pak již obtížné, zejména u velkých, dotovaných projektů jsou téměř zablokovány, jelikož nejsou obsaženy v projektu, hrozí ztráta finanční podpory a nemalá pokuta. Je vůbec možné přiblížit se přijatelné rovnováze mezi efektivitou a kvalitou? Při optimalizaci restaurátorského zákroku nelze spoléhat jen na jeden úhel pohledu, zvláště na svůj vlastní, jakkoli bychom byli i přesvědčeni o své pravdě, je třeba ji umět nechat podrobit vnější kritice. Je-li nazírána z více stran, znamená vždy nově otevíraný proces, východiska lze vytěžit jen s opatrností, korektní diskuzí a rozumnou dohodou mezi všemi aktéry. Například přírodovědná hlediska — je pohled technologa spolehlivým vodítkem, osvětlují materiální rozbory dostatečným cílem? Pro památku jako soubor technologických veličin ano, nepostihují však její smysl jako celku. Navíc se mi zdá, že při uplatnění důsledně analytického (laboratorního) přístupu k restaurování památky, paradoxně rezignujeme na její hlubší poznání.

Jak krásně vyjádřil v Citadele Antoine de Saint-Exupéry — dům není jen hromada kamení. Silně jsou podporovány v památkové péči moderní, chtělo by se říci módní produkty, zaručené průlomové technologie univerzální povahy, aby se následující období zabývalo řešením dopadů degradace těchto materiálů na jimi postiženou podstatu památky. Vždy se časem ukáží slabiny většiny i speciálních materiálů a laboratorně selektovaných, snadných postupů v neodborných rukách. Reklamy nemluví o tom, s jakou opatrností, ba předvídavostí je třeba s doporučenými, ale na druhé straně nedostatečně ověřenými prostředky zacházet.

Projev složité individuality památky se totiž vymyká schematicky ordinovaným technologickým doporučením. Naneštěstí většina projektů je tvořena takzvaně, od stolu, potřeby památky bývají sice vtěleny do projektu jako dokumentační složka v příloze pod názvem průzkumy, přičemž památkový zákon nenašel a nepodmiňuje dodnes náležitou odbornost zhotovitele restaurátorského průzkumu. A musím dodat, že ani některá technologická pracoviště u nás nejsou tak zcela nezávislá. Jsou ovlivňována skupinovými i obchodními tlaky a co horšího, současná památková péče přisoudila technologům v těchto otázkách pozici rozhodčích. Není též výjimkou, že průzkumy zůstávají nakonec mimo vlastní proces obnovy díla proto, že chybí vnitřní mezioborová souhra komunikovaných informací jako systémová propast mezi světy, projektu a realizace. Opakují se schéma metodiky omezené hlubinným ponorem do materiálových analýz, bez ambice oživení náležitého kontextu díla v daném místě a čase. Konkrétním lidem, navíc odpovědným za

výsledek, je často dříve, než k nim o svých potřebách promluví sama památka, vymezen prostor a dán směr. Následné nedostatky na realizovaném díle, pod tlakem nedostatku času, jsou sice administrativně řádně ošetřené, reálně však poškozují památku, které také navíc zkracují život.

Restaurátor je zúčastněný na podobných podnicích jen jako námezdní dodavatel mnohdy cizí technologie. Ještě hůře pro památku, pokud v pozici ustaveného dohlázele vlastně jen kryje činnosti stavební firmy, což je v rámci platného památkového zákona, například při památkové stavební obnově, věc docela běžná. V této situaci je povinen pracovat bezvýhradně dle technologických zadání stanovených projektem. Očividně se jedná o hrubé zasahování do podstaty odborné pozice restaurátora jako odpovědného subjektu. Pokud takovouto roli přijme (a vždy je možné si to rozmyslet), nelze potom již mluvit o etice, o restaurování jako umění, ani o restaurátorovi jako o autoritě odborné. Beze cti, neslouží vyšším hodnotám uměleckého díla.

Během svého života jsme vždy v pozici, kdy můžeme tento vývoj ovlivnit a společně být lépe slyšeni při prosazování respektu k památkové hodnotě restaurovaného díla v procesu realizace. V opačném případě nás současný trend v památkovém byznysu zařadí asi natrvalo podle vlastních technokratických kritérií mezi podnikatelské subjekty nebo živnostníky. To se již děje. Řada z nás, zejména mladší kolegové, tento sestup akceptuje, obzvlášť pokud nejsme v zaměstnání, neboť možnost samostatného podnikání je jedinou šancí jak prakticky a svobodně profesi bez oborové organizace vykonávat. Navíc jde o symbol nové svobody. Musíme si ale uvědomit, že tím časem přijdeme o tvůrčí prostor a postupně i o všechny důležité atributy naší profese.

Otázkou zůstává, kdo v budoucnu ochrání památkové hodnoty kulturního dědictví, když u nás stále chybí potřebné vysokoškolské vzdělání pro památkovou péči, která se „od shora“ postupně mění více na administrativní orgán, a která stále usiluje o náležitý společenský kredit? Technologové to budou asi stěží, protože jako přírodovědci rozebírají umělecké dílo spíše po jeho materiální stránce. Spoléháme tedy na zákon, který je ale pouze takový, jak bývá naplňován jeho smysl. Jaký má tedy smysl přihazovat státní peníze na velké hromady evropských dotací miliardových projektů, když tím vysáváme prostředky na kvalitní památkovou péči v regionech?

Tímto způsobem je památková péče manipulována směrem k památkového byznysu, přičemž na prvním místě jsou peníze — peníze v tzv. vatě stamilionových investic. Ti, kteří na památkách tímto způsobem vydělávají, nemíní utrácet za odborné kvalitní postupy nad rámec vypočítaného zisku.

Vidím ale přeci i nějakou naději v aktivní činnosti a spolupráci nevládních organizací. Za předpokladu naplnění osobní odpovědnosti, kolegiální otevřenosti a profesní cti, lze hájit umělecké a duchovní hodnoty, a to prostřednictvím kvalitní péče o hmotné kulturní dědictví a zájmem o kulturní krajinu, v níž žijeme a pracujeme, navzdory centrálnímu pojetí památkové politiky. Měli bychom proto zodpovědně říci, že je to především na nás samotných.



Forschung und Umsetzung in der Restaurierung

Jan Knorr

Es braucht nicht viel Geld, um die Authentizität eines Denkmals zu erhalten, aber viel Zeit. Ich verstehe den Begriff Restaurator in diesem Zusammenhang als Bezeichnung für die Arbeitsbeziehung zu einem Denkmal im Prozess seiner Restaurierung, unabhängig davon, aus welchem Beruf man kommt.

Man kann durch das Leben gehen oder pilgern. Die Pilgerreise des Lebens zu machen bedeutet, die geistigen Kräfte wahrzunehmen und an ihre souveräne Macht über die materielle Welt zu glauben. Durch die Gabe des Glaubens wurde die einfache Materie der Erde in den Händen von Handwerkern und Künstlern in Werke verwandelt, die die Schönheit des Gleichgewichts des Lebens feiern, den Funken des Genies, dessen Flamme im rohen Universum wir zu erhalten verpflichtet sind. Fragten die Denker der Antike noch: „Warum existieren die Dinge?“, veränderte im 18. Jahrhundert Newtons Frage: „Wie existieren sie?“ die Welt. Heute, im Zeitalter der Technologie, überdenken wir die Regeln der Zukunft, oder besser gesagt, wir berechnen sie mit Hilfe von Terabytes an Daten. Die Integrität der Realität und der Ideen — die Synthese — wurde durch die Analyse der mathematisch präzisen Wahrscheinlichkeit ersetzt. Im Grunde genommen geht es um die Frage: „Wie viel ist von etwas da?“. Die Kunst offenbart nicht mehr Bilder einer innerlichen spirituellen Kristallisation, sondern sie wird von der Mehrheit der Gesellschaft wegen ihrer technischen und neuerdings auch technologischen Originalität geschätzt.

Jetzt aber zur Sache: Die drei Säulen der professionellen Autorität sind moralische Integrität, Berufsethos und Fachwissen, wobei Ethos in Fragen der Denkmalpflege als der direkteste und effektivste Schutz eines Denkmals aufgefasst werden kann. Berufsethos ist wohl keinem Restaurator fremd, da die Berufsausbildung auf allen Ebenen bis heute auf der persönlichen Verantwortung für die übernommene Aufgabe basiert. Die Charta von Venedig definiert dieses

Ethos in erster Linie als verantwortungsvollen Bezug zur Arbeit, insbesondere durch technische Disziplin. Natürlich hat das Berufsethos viel ältere Wurzeln, die vor allem mit dem Zunftwesen zusammenhängen, wo es vor allem darum ging, sich gegenseitig zu unterstützen und die Interessen des Berufsstandes nach außen zu vertreten.

Die Restaurierung ist aus den freien Künsten hervorgegangen und wurde daher bis vor kurzem als schöpferische Arbeit verstanden und wird auch heute noch als solche respektiert, auch wenn sie fest an professionelle Disziplin und Hingabe an das zu restaurierende Werk gebunden ist. Wie bei den Ärzten ist das Ziel der Behandlung die Gesundheit des Patienten; das Ideal der Restaurierung ist die Erhaltung oder Wiederherstellung der künstlerischen und monumentalen Authentizität des Werks. Der Weg dorthin ist unsere Arbeit, der wir uns dauerhaft verschrieben haben. Wenn Ethik der Weg zur Authentizität ist, dann ist unser Ziel vielschichtig und hängt von der jeweils angewandten Methodik der Auffassung des Denkmalwerts angewandt wird, sowie von den äußeren Umständen des Restaurierungsprozesses. Es ist dies sowohl der gegenwärtige als auch der historische Zustand. Von Anfang an, als die Kategorie des Denkmalwerts in der Mitte des 19. Jahrhunderts in Europa gesucht und erstmals definiert wurde, wurde die Authentizität des materiellen Kulturerbes zunächst als eine stilistisch reine, makellose Form angesehen, die jedoch mit der Zeit durch Ablagerung anderer kultureller Schichten verloren gegangen war. In dieser Hinsicht bestand die Hauptaufgabe der Restaurierung darin, das Werk von all diesen nicht-originalen Materialien zu befreien — selbst noch zur Jugendzeit des Autors dieses Beitrags aus dem Mund des großen französischen Architekten und Denkmalpflegers Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc. Nachdem er auf diese Weise eine Reihe bedeutender französischer Kirchen des Mittelalters, darunter Notre-Dame in Paris, von jüngeren Ergänzungen befreit hatte, lehnten andere Denker, Theoretiker und Philosophen wie John Ruskin, Georg Dehio und Alois Riegl diesen Purismus der Restaurierung von Denkmälern ab und sahen die Authentizität stattdessen in der Unvollständigkeit und dem natürlichen Verfall der materiellen Form des Werks. Darüber hinaus beurteilt Riegl ein Denkmal in erster Linie nach seiner möglichen aktuellen gesellschaftlichen Funktion, gemäß derer dann auch seine Restaurierung erfolgen sollte.

Dies ist der Kreis, in dem bis heute Denkmalsanierung konzipiert wird. Bei uns wird die Restaurierung von Kulturdenkmälern von den gesetzgebenden und fachlichen Staatsorganen im Rahmen des Denkmalschutzgesetzes durchgeführt, dessen Novellierungen — so auch die letzte — seit Jahren in der Fachwelt kritisiert wurde und wird. Die Suche nach einem Konzept für die Restaurierung von Denkmälern ist eine kollektive Entscheidung, d. h. es geht um die Pflege interdisziplinärer Kommunikation. Der Erfolg in diesen Fällen hängt vor allem von der Fähigkeit ab, rechtzeitig und sachkundig Fragen zu stellen, die wir bereit sind, korrekt zu beantworten, und deren Schlussfolgerungen den eigentlichen Wert des zu restaurierenden Werks nicht beeinträchtigen.

Dieser Prozess hat natürlich seine Tücken. Eine unhinterfragt respektierte oder gar verherrlichte Autorität bringt Andere zwar mit höheren Ambitionen in die Spur zum Ziel, stellt aber oft eine überhebliche Beziehung zum Denkmal her. Eigene Verantwortung der Mitentscheidungsbefugnis dieser Autorität unterzuordnen birgt die Gefahr eines Denkmal-Despotismus mit all seinen Folgen in sich. Wo andererseits die Autorität fehlt, ist es manchmal bequem, die persönliche Verantwortung ohne Komplikationen an ein kollektiv akzeptiertes Dogma zu knüpfen, was zu Lösungen führt, die nur angenähert, alibimäßig oder administrativ sind. In beiden Fällen werden Denkmal und Beruf irgendwie missbraucht. Die Ziele der Restaurierung müssen stärker erörtert werden, auch mit den Nutzern des Denkmals, deren Bedürfnisse ebenso wichtig sind wie rein denkmalpflegerische oder technische Überlegungen und sich auch auf die Form der Präsentation auswirken. Es geht zweifellos darum, die lebendige Beziehung der Gesellschaft oder eines Teils von ihr zu diesem Erbe zu bewahren. Durch die Festlegung der Nutzung sichern wir einen wichtigen Bedeutungsaspekt für sein Fortbestehen. Außerdem entbehrt keine Denkmaltheorie des Risikos der Beurteilung der Zukunft. Für den Restaurator, egal wie erfahren er ist, ist immer aufs Neue vor Beginn der Restaurierung das Denkmalkonzept, die gemeinsame Schaffung eines Raums für Fragen, die auf das Verständnis der Individualität des Werks abzielen, und das Finden des Gleichgewichts zwischen Nutz-, Kunst-, Denkmal- und technischem Wert wesentlich.

Ich denke, dass dies die unverzichtbare Rolle des Berufsstandes der Naturschützer ist. Da die meiste Zeit zu Beginn mit trockener Büroarbeit verbracht wird und der dadurch entstehende Verzug dann den Auftragnehmer hetzt, werden nicht selten wichtige Fragen zu spät beantwortet. Mögliche Korrekturen von Entscheidungen zugunsten des Denkmals sind dann während der Durchführung schwierig, vor allem bei großen geförderten Projekten sind sie oft kaum möglich, da sie nicht ins Projekt aufgenommen werden können ohne dass Geldstrafen und Verlust von Fördergeldern drohen. Ist es überhaupt möglich, ein akzeptables Gleichgewicht zwischen Effizienz und Qualität zu erreichen? Bei der Optimierung einer Sanierungsmaßnahme kann man sich nicht auf einen einzigen Standpunkt verlassen, vor allem nicht auf den eigenen, auch wenn man noch so sehr von der eigenen Wahrheit überzeugt ist, muss man in der Lage sein, diese von außen zu kritisieren. Von mehreren Seiten betrachtet, handelt es sich immer um einen neu eröffneten Prozess, dessen Ansatzpunkte nur mit Vorsicht, einer fairen Diskussion und einer vernünftigen Vereinbarung zwischen allen Akteuren herausgearbeitet werden können — so auch die naturwissenschaftliche Sichtweise: Ist der Blick des Technologen ein zuverlässiger Wegweiser, beleuchten Materialanalysen das Ziel ausreichend? Sicher ist ein Denkmal auch eine Reihe technischer Variablen, aber sie erfassen nicht seine Gesamtbedeutung. Darüber

hinaus scheint mir, dass wir durch die Anwendung eines streng analytischen (Labor-)Ansatzes bei der Restaurierung eines Denkmals paradoxerweise auf ein tiefergehendes Verständnis des Denkmals verzichten.

Wie Antoine de Saint-Exupéry in Die Zitadelle so schön formulierte, ist ein Haus nicht nur ein Haufen Steine. Moderne, man möchte sagen modische Produkte, die bahnbrechende Technologien mit universellem Charakter garantieren, werden in der Denkmalpflege stark gefördert, um die Auswirkungen des Materialverschleißes auf das Wesen des betroffenen Denkmals zu bekämpfen. Die Zeit wird unweigerlich die Schwächen der meisten, sogar der Spezialmaterialien und der im Labor entwickelten, von Laien einfach zu bedienenden Verfahren aufzeigen. Die Werbung gibt nicht an, mit welcher Sorgfalt oder gar Voraussicht empfohlene aber unzureichend getesteten Heilmittel einzusetzen sind.

Die Manifestation der komplexen Individualität des Denkmals entzieht sich schematisch vorgegebenen technologischen Empfehlungen. Leider werden die meisten Projekte sozusagen am grünen Tisch erstellt, und die Bedürfnisse des Denkmals werden zwar im Projekt als Dokumentationsbestandteil in einem Anhang unter dem Titel Forschung verankert, aber das Denkmalschutzgesetz kennt und verlangt bis heute keine besondere Fachkenntnis des Auftragnehmers für die Restaurierungsforschung. Und ich muss hinzufügen, dass auch einige technische Abteilungen in unserem Land nicht so ganz unabhängig sind. Sie stehen unter dem Einfluss von Gruppen und kommerziellem Druck, und, was noch schlimmer ist, die derzeitigen Denkmalschutzbehörden haben den Technologen die Rolle des Schiedsrichters in diesen Fragen übertragen. Es kommt auch nicht selten vor, dass die Forschung aus dem eigentlichen Prozess der Restaurierung eines Werkes ausgeklammert wird, weil die Fachdisziplinen intern nicht gut kommunizieren und so eine systemische Distanz zwischen den Welten des Entwurfs und der Umsetzung klafft. Sie wiederholen ein methodisches Schema, das sich auf eine tiefgehende Materialanalyse beschränkt, ohne den Ehrgeiz, den eigentlichen Kontext des Werks an einem bestimmten Ort und in einer bestimmten Zeit wiederzubeleben. Die Personen, die für das Ergebnis verantwortlich sind, werden Spielraum und Anweisungen oft zugeteilt, bevor das Denkmal selbst verraten kann, was es braucht. Wenn die Zeit nur zur ordnungsgemäßen administrativen Behandlung des Werks, nicht aber zur sorgfältigen Restaurierung reicht, folgen Unzulänglichkeiten bei der Umsetzung, und diese schaden dem Denkmal dann ganz real und verkürzen seine Lebensdauer.

Der Restaurator ist an ähnlichen Unternehmungen oft als bezahlter Anwender oft ausländischer Technologie beteiligt. Noch schlimmer für das Denkmal ist es, wenn die Position eines etablierten Bauaufsehers tatsächlich nur die Tätigkeiten der Baufirma abdeckt, was nach dem geltenden Denkmalschutzgesetz zum Beispiel bei der baulichen Sanierung von Denkmälern durchaus oft vorkommt. In dieser Situation ist er verpflichtet, uneingeschränkt nach den im Projekt festgelegten technischen Spezifikationen zu arbeiten. Dies ist eindeutig ein grober Eingriff in das Wesen der beruflichen Position des Restaurators als verantwortungsbewusstes Subjekt. Wenn er eine solche Rolle annimmt (und es ist immer möglich, seine Meinung zu ändern), kann man nicht mehr von Ethos, von Restaurierung als Kunst oder vom Restaurator als fachliche Autorität sprechen. Ihrer Ehre verlustig, dient sie den höheren Werten des Werkes nicht.

Immer wieder im Leben sind wir in der Situation, dass wir diese Entwicklung beeinflussen können und gemeinsam bei der Durchsetzung der Respektierung des Denkmalwerts im Verlauf von Restaurierungen besser Gehör finden. Tun wir das nicht, ordnet uns der derzeitige Trend zum Denkmalbusiness auf Dauer seinen eigenen technologischen Kriterien folgend, den Wirtschafts- und Gewerbetreibenden zu — das passiert schon jetzt. Viele von uns, vor allem jüngere KollegInnen, akzeptieren diesen Abstieg, vor allem, wenn wir gerade keine Arbeit haben, denn die Möglichkeit, selbständig zu arbeiten ist die einzige Chance, diesen Beruf praktisch und frei auszuüben — ohne Berufsvertretung. Außerdem geht es um ein Symbol neugewonnener Freiheit. Wir müssen uns aber darüber klar sein, dass wir so mit der Zeit unseren schöpferischen Spielraum und zunehmend auch alle anderen wichtigen Eigenschaften unseres Berufs verlieren.

Bleibt noch die Frage, wer künftig die Denkmalwerte des kulturellen Erbes schützen wird, wenn bei uns immer noch die nötige Denkmalschutz-Hochschulausbildung fehlt, denn diese verwandelt sich durch Eingriff „von oben“ mehr und mehr zur Ausbildung von Verwaltungskräften und die immer noch um gesellschaftliche Anerkennung ringt? Die Technologen werden es schwerlich sein, denn als Naturwissenschaftler analysieren sie das Kunstwerk mehr im materiellen Sinn. Verlassen wir uns also aufs Gesetz, das aber auch nur so gut ist, wie seiner Intention nachgekommen wird. Welchen Sinn hat es, nationale Fördermittel auf den großen Haufen von EU-Projektförderungen im Milliarden-Kronen-Bereich zu werfen, wenn wir damit zugleich die hochwertige Denkmalpflege vor Ort benötigten Mittel absaugen? Derart wird die Denkmalpflege nur in die Richtung eines Denkmalbusiness manipuliert, wobei das Geld die Hauptrolle spielt, Geld, das in Investitionen

der Größenordnung hunderter Millionen Kronen verpackt ist. Wer immer auf diese Art an Denkmälern verdient, hat nicht vor, für fachlich hochwertiges Vorgehen über den kalkulierten Gewinn hinaus Geld auszugeben.

Trotz alledem habe ich noch einige Hoffnung auf aktive Arbeit und Zusammenarbeit von Nichtregierungsorganisationen. Wenn die persönliche Verantwortung wahrgenommen wird, kollegiale Offenheit und Berufsethos besteht, können künstlerische und geistliche Werte durch hochwertige Pflege des materiellen Kulturerbes und das Interesse an der Kulturlandschaft, in der wir leben und arbeiten, selbst bei allem Zentralismus der Denkmalschutzpolitik bewahrt werden. Wir sollten daher verantwortungsvoll sagen, dass es vor allem an uns selber liegt.

Tomáš Vícha



/CZ/

Vedoucí Odboru péče o památkový fond NPÚ v Brně. Zajímá se především o problematiku související s technickými památkami, materiály a technologiemi v praxi stavební obnovy, tvorbou památkového fondu a legislativním prostředím péče o kulturní dědictví.

/AT/

Leiter der Abteilung für die Pflege des Denkmalfonds des Nationaldenkmalinstituts in Brunn. Er interessiert sich insbesondere für Fragen zu technischen Denkmälern, Materialien und Technologien im Bereich der Gebäudesanierung, der Denkmalfondsbildung und der gesetzlichen Rahmenbedingungen der Pflege des baukulturellen Erbes.

Řemeslné kurzy NPÚ



/CZ/

Konferenční přednáška

Handwerkskurse an der NPÚ



/AT/

Konferenzvortrag

Ladislav Chládek



/CZ/

Autorizovaný projektant pozemních staveb. Mnoho let pracoval jako stavbyvedoucí významných projektů rekonstrukce památek, včetně Dvou památek UNESCO — vily Tugendhat v Brně a jízďáren zámku v Lednici.

/AT/

Zugelassener Projektant von Ingenieurbauwerken. Viele Jahre lang arbeitete er als Bauleiter an großen Denkmalrekonstruktionen, darunter an zwei UNESCO-Denkmälern — der Villa Tugendhat in Brünn und den Reitställen des Schlosses in Lednice.

Stavební dozor a řemesla



/CZ/

Konferenční přednáška

Bauaufsicht und Handwerk



/AT/

Konferenzvortrag

Bernhard Ringswirth



/CZ/

Absolvoval HTL Klagenfurt, obor elektrotechnika pro síťové technologie a telekomunikace a rovněž studijní program Dunajské univerzity Kremži (Donau-Universität Krems) Sanace a revitalizace — plánování a design. Produktový manažer v oblasti stavebnictví, vede inženýrskou kancelář v oblasti sanace a revitalizace. Před založením společnosti pracoval Bernhard Ringswirth 20 let ve stavebnictví jako vedoucí závodu, obchodní manažer a projektový a produktový manažer.

/AT/

Absolvierte die HTL Klagenfurt, Elektrotechnik für Netzwerktechnik und Telekommunikation sowie das Studienprogramm der Donau-Universität Krems, Sanierung und Revitalisierung — Planung und Gestaltung. Produktmanager im Bereich Bauwesen und betreibt ein Ingenieurbüro im Bereich Sanierung und Revitalisierung. Vor der Gründung seines Unternehmens hat Bernhard Ringswirth 20 Jahre in der Bauindustrie als Betriebsleiter, Vertriebsleiter sowie Projekt- und Produktmanager gearbeitet.

**Vápno jako historický
a současný stavební
material**



/CZ/

Konferenční přednáška

**Kalk als Historischer
und zeitgenössischer
Baustoff**



/AT/

Konferenzvortrag

Erich Pummer



/CZ/

Své vzdělání v oboru sochařství v kameni získal na Höhere Technische Bundeslehranstalt v Hallein v Salcbursku. V letech 1977–1982 si osvojil základy památkové péče a konzervace jako zaměstnanec restaurátorských dílen Spolkového památkového úřadu ve Vídni, Arsenal, pod vedením HR Dr. Gertrudy Trippa a HR Dr. Manfreda Kollera. Díky svým speciálním znalostem je Erich Pummer po 40 letech praxe často zván jako hostující řečník na odborné semináře, kongresy a prezentace doma i v zahraničí.

/AT/

Erfolgte seine Ausbildung zum Steinbildhauer an der Höheren Technischen Bundeslehranstalt in Hallein, Salzburg. In den Jahren 1977–1982 erlernte er die Grundlagen der Denkmalpflege und Konservierung als Mitarbeiter in den Restaurierwerkstätten des Bundesdenkmalamtes, Wien, Arsenal unter HR Dr. Gertrude Tripp und HR Dr. Manfred Koller. Auf Grund seines speziellen Wissens, nach 40 jähriger Berufserfahrung, wird Erich Pummer häufig als Gastreferent zu fachspezifischen Workshops, Kongressen und Präsentationen im In- und Ausland.

Konzervace kamene podtlakovou metodou



/CZ/

Konferenční přednáška

Steinkonservierung im Unterdruckverfahren



/AT/

Konferenzvortrag



/CZ/

Průběh konference

Přípravy a realizaci čtvrté konference, která se měla konat v rakouském Retzu, narušilo vypuknutí pandemie COVID-19, které znemožnilo již naplánované prezenční aktivity na obou stranách hranice.

Z tohoto důvodu byla konference nakonec realizována jako on-line premiéra předtočených přednášek. Rakouští řečníci byli pozváni k natáčení před zeleným plátnem v mediální laboratoři Univerzity v Kremži, čeští řečníci v knihovně augustiniánského kláštera na Mendlově náměstí v Brně.

Díky tomu je možné sledovat jejich přednášky na youtube kanálu projektu COL v češtině nebo němčině.

/AT/

Verlauf der Konferenz

Die Vorbereitungen und die Durchführung der vierten Konferenz, die im österreichischen Retz stattfinden sollte, wurden durch den Ausbruch der COVID-19-Pandemie gestört, der die bereits geplanten Teilnahmeaktivitäten auf beiden Seiten der Grenze verhinderte.

Aus diesem Grund wurde die Konferenz schließlich als Online-Premiere von aufgezeichneten Vorträgen realisiert. Die österreichischen Sprecher wurden eingeladen, vor einem Greenscreen im Medienlabor der Universität Krems gefilmt zu werden, die tschechischen Sprecher in der Bibliothek des Augustinerklosters am Mendelplatz in Brunn.

So ist es möglich, ihre Vorträge auf dem youtube-Kanal des COL-Projekts in tschechischer oder deutscher Sprache anzusehen.

/CZ/

Tato publikace je vydána v rámci projektu **ATCZ 171 (COL — Centrum pro obnovu společného kulturního dědictví)**, který je financovaný z Evropského programu **INTERREG V-A Rakousko — Česká republika 2014–2020**.

/AT/

Diese Publikation wird im Rahmen des Projekts **ATCZ 171 (COL — Zentrum für Erneuerung des gemeinsamen Kulturerbes)** veröffentlicht, das durch das europäische Programm **INTERREG V-A Österreich — Tschechische Republik 2014–2020** finanziert wird.



Redakce / Redaktion:

Ing. arch. Vratislav Zíka / doc. Ing. arch. Karel Havlíš / Univ.-Prof. Dipl. Arch. ETH Dr. Christian Hanus / DI Dr. Bernhard Schneider / Darya Haroshka, MSc. / Ing. arch. Peter Morgenstein, PhD.

Tisková příprava / Druckvorbereitung:

Ing. arch. Vratislav Zíka

Překlady / Übersetzung:

Mgr. Martina Komendová / DI Dr. Bernhard Schneider

Zpracování publikace a tisk / Grafische Gestaltung der Publikation und Druck:

GRAFEX-AGENCY s.r.o.

Kniha byla vydána v nákladu / Das Buch wurde aufgelegt in:

150 kusů / Stück

1. vydání / 1. Auflage

© 2021 – Univerzita pro další vzdělávání Krems, Centrum stavebně-kulturního dědictví / Universität für Weiterbildung Krems, Zentrum für Baukulturelles Erbe

ISBN 978-3-903150-88-1

DOI 10.48341/zegk-duk4

/CZ/

Centrum obnovy společného kulturního dědictví se systematicky zabývá udržitelnou obnovou historických památek, lokalit a sídel a rozvíjí přeshraniční spolupráci při obnově a propagaci společného kulturního dědictví.

Hlavním výstupem projektu jsou dvě příkladně obnovené památky na obou stranách hranice, které budou sloužit jak odborné, tak široké veřejnosti.

ZNOJMO – Stará škola Louckého kláštera / RETZ – Barokní staroměstská sýpka

/AT/

Das Zentrum für Erneuerung des gemeinsamen Kulturerbes arbeitet systematisch an der nachhaltigen Restaurierung historischer Denkmäler, Stätten und Siedlungen und entwickelt die grenzüberschreitende Zusammenarbeit bei der Restaurierung und Förderung des gemeinsamen Kulturerbes.

Das Hauptergebnis des Projekts sind zwei beispielhaft restaurierte Denkmäler auf beiden Seiten der Grenze, die sowohl der Fachwelt als auch der breiten Öffentlichkeit dienen werden.

ZNOJMO – Alte Schule des Klosters Louka / RETZ – Barocker Altstadt-Schüttkasten

Číslo projektu / Projektnummer:

ATCZ 171

Prostředky EFRR/ Genehmigte EFRE-Mittel:

2 798 495,48 €

Délka trvání projektu / Dauer des Projekts:

01/07/2018 – 31/12/2021



www.col-project.eu

www.at-cz.eu/col

Interreg



Austria-Czech Republic

European Regional Development Fund